

UiO • Det juridiske fakultet

Grunneierens vern mot allmennhetens rettigheter til fast eiendom

Eiendomsvernet i Den europeiske menneskerettskonvensjon og
Grunnloven § 105

Kandidatnummer: 548

Leveringsfrist: 25. april 2014

Antall ord: 17 259

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING.....	1
1.1	Oppgavens tema og hovedproblemstilling.....	1
1.2	Metode og rettskilder.....	2
1.3	Oversikt over den videre fremstilling.....	3
2	PRESENTASJON AV EIENDOMSVERNET.....	3
2.1	EMK tilleggsprotokoll 1 art. 1.....	3
2.1.1	Oversikt.....	3
2.1.2	Foreligger det en eiendomsinteresse?.....	4
2.1.3	Er det skjedd et inngrep?.....	4
2.1.4	Klassifisering av inngrepet.....	4
2.1.5	Rettferdiggjørelse av inngrepet.....	5
2.2	EMK art. 8.....	7
2.3	Grunnloven § 105.....	8
3	KORT OM ALLEMANNSRETTEEN.....	8
3.1	Hva er allemannsrettigheter?.....	8
3.1.1	Ferdselsretten.....	9
3.1.2	Oppholdsretten.....	10
3.1.3	Høstingsretten.....	10
4	HVOR LANGT KAN ALLEMANNSRETTEEN UTVIDES FØR DET OPPSTÅR KOLLISJON MED EMK OG GRUNNLOVEN?.....	11
4.1	Innledende bemerkninger.....	11
4.2	Utvidelse av ferdselsretten.....	11
4.2.1	Forholdet til EMK tilleggsprotokoll 1 art. 1.....	12
4.2.2	Forholdet til Grunnloven § 105.....	19
4.3	Utvidelse av oppholdsretten.....	22
4.3.1	Forholdet til EMK tilleggsprotokoll 1 art. 1.....	23
4.3.2	Forholdet til EMK art. 8.....	24
4.3.3	Forholdet til Grunnloven § 105.....	28

4.4	Utvidelse av høstingsrettene	29
4.4.1	Fiskeretten	29
4.4.2	Storviltjakt	38
4.5	Kommersiell utnyttelse av allemannsretten	44
5	AVSLUTNING	48
	LITTERATURLISTE	50

1 Innledning

1.1 Oppgavens tema og hovedproblemstilling

Tema for oppgaven er forholdet mellom grunneierens eiendomsvern og allmennhetens rettigheter til fast eiendom. Allmennhetens rettigheter har utviklet seg fra å være en ”uskyldig nyttesrett” til å bli en rekke mer omfattende rettigheter. Blant annet har en aldersbestemt del av allmennheten fått en ny rettighet, nemlig barns rett til fiske.¹ Videre har det skjedd en samfunnsutvikling hvor det har vokst fram en ny måte å utnytte allemannsrettighetene på, nemlig kommersiell bruk av allmennhetens frie ferdselsrett. Det er også på det rene at allemannsrettighetene ikke er fastlagt en gang for alle, og at de høyst sannsynlig vil fortsette å utvikle seg i takt med samfunnet. Dette medfører at grunneierne vil komme til å måtte tåle ytterligere innskrenkninger i sin rådighet over den faste eiendommen.

Samtidig har Den europeiske menneskerettsdomstols (heretter forkortet EMD) praksis i løpet av de siste tiårene utviklet seg i retning av sterkere eiendomsvern, spesielt har Den europeiske menneskerettskonvensjon tilleggsprotokoll 1 art. 1 gjennomgått en stor utvikling de siste årene. Dette kommer fram blant annet i EMDs dom i Lindheim-saken.² Videre har EMD i de siste årene også vært mindre tilbøyelig til å godta en så bred skjønnsmargin som statene hadde tidligere.³

På bakgrunn av dette er hovedproblemstillingen i denne oppgaven som følger: I hvilken utstrekning fungerer EMKs og Grunnlovens bestemmelser om eiendomsvern som en skranke for reglene om allmennhetens rettighet til fast eiendom, og hvor langt kan disse reglene eventuelt utvides før det oppstår motstrid med EMK og/eller Grunnloven. Hovedvekten i denne oppgaven vil ligge på spørsmålene rundt forholdet mellom EMK P1-1 og de formelle lovene i det norske rettssystemet.

¹ Rt. 2004 s. 1985, avsnitt 48

² Lindheim v. Norway, application nos. 13221/08, 2139/10

³ Se for eksempel Amato Gauci v. Malta, application no. 47045/06

1.2 Metode og rettskilder

Oppgaven omhandler problemstillinger som i hovedsak reguleres av friluftsløven, vannressursloven og viltloven, samt Grunnloven og Den europeiske menneskerettskonvensjon (heretter forkortet EMK).

Som en konsekvens av at Norge har valgt å slutte seg til EMK, forplikter staten seg til å sørge for at den nasjonale lovgivningen er i samsvar med konvensjonen og tilleggsprotokollene. EMK og dens tilleggsprotokoller gjelder etter menneskerettsloven § 2 som norsk lov. Dersom det skulle forekomme motstrid mellom de konvensjoner som er nevnt i § 2 og annen lovgivning, vil konvensjonene etter samme lovs § 3 gå foran bestemmelser i annen lovgivning.

En relevant og tungtveiende rettskildefaktor når det gjelder tolkingen av de ulike konvensjonsbestemmelsene i EMK, er praksis fra EMD. Høyesterett har flere ganger behandlet spørsmålet om betydningen av EMDs praksis i det norske rettssystemet. I dommen inntatt i Rt. 2002 s. 557 ble det i denne sammenheng uttalt at:

”Norske domstoler skal ved tolkingen av EMK benytte samme metode som EMD, men med den reservasjon at det i første rekke er EMD som skal utvikle konvensjonen. Dersom den tolking av en inkorporert konvensjonsbestemmelse som ut fra en slik bedømmelse har de beste grunner for seg, kommer i strid med annen norsk lovgivning, skal konvensjonsbestemmelsen gå foran, jf. menneskerettsloven § 3.”⁴

Dette viser at det også i det norske rettssystemet ved rettsspørsmål angående EMK, som denne oppgaven i all hovedsak handler om, vil være naturlig å bruke praksis fra EMD som en relevant rettskildefaktor, som også normalt vil ha stor vekt.

⁴ Avgjørelsens side 565

1.3 Oversikt over den videre fremstilling

I den videre fremstillingen vil det først bli gitt en kort presentasjon av de rettskilder innenfor eiendomsvernet som er tema i denne oppgaven: EMK tilleggsprotokoll 1 art. 1, EMK art. 8, samt Grunnloven § 105. Videre vil det bli gitt en kort innføring om allemannsrettighetene slik den gjeldende rett er per i dag, herunder ferdselsretten, oppholdsretten og høstingsretten. Etter dette kommer hoveddelen, hvor jeg vil forsøke å tegne opp grensen for hvor langt det er mulig å utvide allemannsrettighetene i forhold til grunneierens vern etter EMK og Grunnloven. Dette ved hjelp av et utvalg av eksempler. Til sist vil det bli gitt en avslutning, med en sammenfattende konklusjon angående oppgavens hovedproblemstilling.

2 Presentasjon av eiendomsvernet

2.1 EMK tilleggsprotokoll 1 art. 1

2.1.1 Oversikt

EMKs autorative tekster er på engelsk og fransk. I norsk oversettelse lyder EMKs tilleggsprotokoll art. 1 (heretter forkortet P1-1) slik:

”Enhver fysisk eller juridisk person har rett til å få nyte sin eiendom i fred. Ingen skal bli fratatt sin eiendom unntatt i det offentlige interesse og på de betingelser som er hjemlet ved lov og ved folkerettens alminnelige prinsipper.

Bestemmelsen ovenfor skal imidlertid ikke på noen måte svekke en stats rett til å håndheve slike lover som den anser nødvendige for å kontrollere at eiendom blir brukt i samsvar med allmennhetens interesse eller for å sikre betaling av skatter eller andre avgifter eller bøter.”

Det kan stilles opp seks hovedspørsmål for hvordan vurderingen av om det foreligger brudd på P1-1 skal foretas.⁵ Disse seks hovedspørsmålene er basert på den fremgangsmåte som blir brukt når EMD skal vurdere spørsmål om brudd på bestemmelsen. I det følgende vil jeg gi en kort presentasjon av disse hovedspørsmålene.

⁵ Se for eksempel Solheim (2009) s. 46 og Gauksdóttir (2004) s. 8

2.1.2 Foreligger det en eiendomsinteresse?

Det første spørsmålet det må tas stilling til, er om klager har en eiendomsinteresse som er beskyttet av EMK P1-1. Dette er et spørsmål om hvorvidt et gode eller en interesse skal anses som eiendom i henhold til bestemmelsen. Eiendomsbegrepet i P1-1 blir tolket meget vidt. Protokoll 1 trådte i kraft 18. mai 1954. I løpet av de siste tiårene har konvensjonens eiendomsbegrep utviklet seg til å omfatte en god del mer enn hva tilfellet var rett etter ikrafttredelsen. Etter praksis fra EMD er også enkelte rettigheter og interesser utover det tradisjonelle eiendomsbegrepet omfattet. Blant annet er opphavsrettigheter, rettigheter etter konsesjoner og tillatelser, rett til pensjon og andre velferdsgoder, opsjoner og rettigheter i henhold til byggetillatelser relevante interesser som er omfattet av eiendomsbegrepet.⁶

2.1.3 Er det skjedd et inngrep?

Videre må det avgjøres om det foreligger et offentlig inngrep i den aktuelle eiendomsinteressen. Inngrepet må kunne føres tilbake til myndighetene i den stat hvor den påståtte eiendoms-krenkelse har funnet sted; dette følger av at det er staten som er pliktsubjektet i EMK.⁷ Kjerneområdet for P1-1 er de tilfeller hvor grunneiers eiendom blir ekspropriert. Men også lovreguleringer eller vedtak som formelt har til sikte å kontrollere eller begrense bruken av en eiendomsinteresse, er å betrakte som et inngrep etter konvensjonen.⁸ Myndighetsutøvelse som ikke direkte har et slikt formål, men hvor den faktiske virkningen av utøvelsen innebærer en reell begrensning av eiers rådighet, kan også bli ansett som et inngrep etter konvensjonen.⁹

2.1.4 Klassifisering av inngrepet

Den europeiske menneskerettsdomstol har tolket P1-1 til å bestå av tre regler. Dette er sikker rett som bygger på praksis fra EMD, første gang presisert i prinsippavgjørelsen *Sporrong and Lönnroth v. Sweden*;

⁶ Solheim (2009) s. 4

⁷ Jf. EMK art. 1

⁸ Solheim (2009) s. 47

⁹ Ibid.

”The first rule, which is of a general nature, enounces the principle of peaceful enjoyment of property; it is set out in the first sentence of the first paragraph. The second rule covers deprivation of possessions and subjects it to certain conditions; it appears in the second sentence of the same paragraph. The third rule recognises that the States are entitled, amongst other things, to control the use of property in accordance with the general interest, by enforcing such laws as they deem necessary for the purpose; it is contained in the second paragraph.”¹⁰

De tre reglene benevnes på norsk gjerne som henholdsvis prinsippregelen, avståelses- eller ekspropriasjonsregelen og kontrollregelen. Når dette regelvalget skal foretas, skal det først tas stilling til om man står ovenfor et avståelses- eller kontrolltilfelle, og hvis dette må svares benektende, skal tilfellet vurderes etter prinsippregelen.¹¹ Hvilken regel som skal anvendes på det aktuelle tilfellet, vil ha betydning blant annet ved proporsjonalitetsvurderingen, da det må legges til grunn en strengere tilnærming når det gjelder avståelsestilfellene.¹² Nyere konvensjonspraksis viser imidlertid at regelvalget blir tillagt noe mindre vekt enn tidligere, se for eksempel sakene *Stretch v. The United Kingdom*,¹³ *Draon v. France*¹⁴ og *Maurice v. France*.¹⁵

2.1.5 Rettferdiggjørelse av inngrepet

Videre blir det neste spørsmålet hvorvidt inngrepet kan rettferdiggjøres. Denne vurderingen består av tre hovedspørsmål. For det første må det avgjøres om inngrepet har en tilstrekkelig hjemmel, videre om det tjener et legitimt formål, og til sist hvorvidt det består proporsjonalitetstesten.¹⁶

¹⁰ Application no. 7151/75; 7152/75, avsnitt 61

¹¹ Jf. *Sporrong and Lönnroth v. Sweden*

¹² Gauksdóttir (2004) s. 253-254

¹³ Application no. 44277/98

¹⁴ Application no. 1513/03

¹⁵ Application no. 11810/03

¹⁶ Solheim (2009) s. 60

Som tilstrekkelig hjemmel regnes både formell lov og rett som bygger på annet kildegrunnlag, for eksempel konsekvent sedvanerett.¹⁷ For at lovkravet skal være oppfylt, må for det første myndighetene opptre i samsvar med nasjonal rett, videre må inngrepsgrunnlaget oppfylle visse kvalitative minstekrav.¹⁸ Neste spørsmål som må avgjøres, er hvorvidt eiendomsinngrepet bygger på et legitimt formål. Av selve konvensjonsteksten følger det at det kan skje inngrep på nærmere bestemte vilkår, dersom dette skjer i ”det offentliges interesse” eller i ”allmennhetens interesse”, for henholdsvis avståelses- og kontrollinngrep. Forskjellen i ordlyden for de ulike inngrepene er ikke blitt tolket som noen realitetsforskjell, og kravet om legitimt formål gjelder også for inngrep som faller inn under prinsippregelen.¹⁹ Ut over dette gir ordlyden i P1-1 ikke noen videre anvisning på hva som kan regnes som et legitimt formål. For øvrig vil en vid krets av formål kunne være relevante etter konvensjonen, i tillegg til at staten anses å ha en vid skjønnsmargin angående dette spørsmålet.²⁰

Det siste av de seks hovedspørsmål, er hvorvidt inngrepet er proporsjonalt. Dette følger av praksis fra EMD, se allerede i Sporrang and Lönnroth hvor det slås fast at det må foreligge en ”fair balance”.²¹ Sentrale momenter i vurderingen er blant annet statens skjønnsmargin, formålet med inngrepet og hvor hardt klager rammes.²² I tillegg kan også tilbudt erstatning bli tillagt vekt.²³

¹⁷ Solheim (2009) s. 61

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Solheim (2009) s. 63

²⁰ Solheim (2009) s. 64

²¹ I avsnitt 69

²² Solheim (2009) s. 66-71

²³ Se for eksempel *Hutten-Czapska v. Poland*, application no. 35014/97, og *Fleri Soler and Camilleri v. Malta*, application no. 35349/05

2.2 EMK art. 8

EMK art. 8 omhandler retten til respekt for privatliv og familieliv. I norsk oversettelse lyder konvensjonsbestemmelsen slik:

”Enhver har rett til respekt for sitt privatliv og familieliv, sitt hjem og sin korrespondanse.

Det skal ikke skje noe inngrep av offentlig myndighet i utøvelsen av denne rettighet unntatt når dette er i samsvar med loven og er nødvendig i et demokratisk samfunn av hensyn til den nasjonale sikkerhet, offentlig trygghet eller landets økonomiske velferd, for å forebygge uorden eller kriminalitet, for å beskytte helse eller moral, eller for å beskytte andres rettigheter og friheter.”

Som konvensjonsbestemmelsen viser, følger rettigheten av første ledd. Av andre ledd følger inngrepshjemmelen, hvor det oppstilles vilkår som i de tilfeller disse blir oppfylt, vil rettfærdiggjøre inngrepet. Hovedpoenget i EMK art. 8 er at individene skal ha en rett til selv å råde over seg og sitt uten innblanding utenfra.²⁴ Praksis fra EMD har vist at konvensjonsbestemmelsen dekker en lang rekke forhold, hvor ikke alle forhold nødvendigvis kan leses direkte fra ordlyden. Sentralt innenfor bestemmelsen er den fysiske og psykiske integritet, og EMD har her i stor grad pålagt myndighetene positive forpliktelser.²⁵ Bestemmelsen dekker også mange andre forhold, blant annet forbud mot abort, homofili, rett til familieliv, herunder innvandreres familieliv og forholdet mellom foreldre og deres barn.²⁶

Retten til respekt for sitt hjem er også beskyttet av konvensjonsbestemmelsen, men bestemmelsen gir i utgangspunktet ikke en vidtrekkende beskyttelse.²⁷ Det kan imidlertid også her oppstå et spørsmål om hvor langt de nasjonale myndigheter kan gå i å utvide allmennhetens rettigheter, før det vil oppstå en motstrid i forhold til konvensjonsbestemmelsen.

²⁴ Høgberg og Høstmælingen (2010) s. 99

²⁵ Høstmælingen (2003) s. 217

²⁶ Se for eksempel Høstmælingen (2003) s. 218-232

²⁷ Høstmælingen (2003) s. 226

2.3 Grunnloven § 105

Grunnloven § 105 lyder slik:

”Fordrer Statens Tarv, at Nogen maa afgive sin rørlige eller urørlige Eiendom til offentlig Brug, saa bør han have fuld Erstatning af Statskassen.”

Bestemmelsen gjelder den ”rørlige” og ”urørlige” eiendom. Med ”urørlig” menes fast eiendom, og ”rørlig” tolkes i utgangspunktet som det vi forstår som løsøre.²⁸ Etter bestemmelsen forutsetter eiendomsavståelse at ”Statens Tarv” gjør det nødvendig, noe som man kan tale om som et krav om forholdsmessighet mellom inngrepet og de formål det skal tilgodese.²⁹ Bestemmelsen gjelder eiendomsavståelse ”til offentlig Brug”. Det er imidlertid slik at også inngrep til fordel for private kan være i fellesskapets interesse, og således være omfattet av bestemmelsens anvendelsesområde. For øvrig er det også på det rene at når bestemmelsen angir at den som avstår sin eiendom ”bør” ha full erstatning, må dette leses som ”skal”.³⁰

Et sentralt spørsmål vedrørende Grunnloven § 105, er hvorvidt rådighetsinnskrenkninger er innenfor bestemmelsens rekkevidde. Dette er et spørsmål som er høyst aktuelt i forbindelse med grunneierens eiendomsvern mot allmennhetens rettigheter, og et av formålene med denne oppgaven er å belyse denne problemstillingen nærmere.

3 Kort om allemannsretten

3.1 Hva er allemannsrettigheter?

Allemannsretten er et samlebegrep for visse rettigheter allmennheten har over annen manns eiendom. Disse rettighetene kan som hovedregel utøves uavhengig av hvem som eier grunnen, og utøveren trenger ikke å ha tillatelse eller å yte vederlag til den som eier eiendommen.³¹

²⁸ Smith (2009) s. 469

²⁹ Smith (2009) s. 470

³⁰ Smith (2009) s. 473

³¹ Reusch (2012) s. 13

Allmennheten har, så langt tilbake det finnes opplysninger, hatt rett til å ferdes, raste, bade m.m. på annen manns eiendom.³² Historisk sett har Norge vært et land med en meget lav befolkningstetthet, og det var lenge ikke noe særskilt behov for å regulere allemannsretten nærmere. Datidens ferdsel var av et beskjedent omfang, ofte betegnet som ”den uskyldige nyttesrett”. Den var derfor i liten grad egnet til å virke sjenerende for grunneier. Ettersom tiden har gått og samfunnet utviklet seg, har denne ferdselen imidlertid økt drastisk i omfang, med tilsvarende økning i belastning for grunneierne. Denne utviklingen bidro til å skape nye interessekonflikter, og det ble behov for en nærmere regulering av allemannsretten.

I 1957 kom frilufsloven, hvor deler av loven i stor grad er en kodifisering av tidligere rett. Loven inneholder det mest helhetlige regelverket på allemannsrettens område, og enkeltbestemmelsene gir en viss oversikt over det nærmere innholdet i allemannsretten. Loven har vært gjenstand for endringer flere ganger. I tillegg har Høyesterett bidratt med mye til utviklingen av allemannsretten. Allemannsretten er imidlertid ikke ferdig utviklet; disse rettighetene vil kunne endre seg i takt med samfunnsutviklingen.³³ Det er vanlig å dele inn allemannsrettighetene i tre grupper: ferdselsretten, oppholdsretten og høstingsretten.³⁴

3.1.1 Ferdelsretten

Ferdselsretten er retten til å ferdes over annen manns eiendom. Når det gjelder ferdselsretten på land, er denne regulert i frilufsloven. Lovens hovedregel angående ferdsel er at det er fri ferdsel i utmark, året rundt.³⁵ De ulike formene for ferdsel er nærmere oppregnet i frilufsloven. Motorferdsel er ikke omfattet av allmennhetens ferdselsrett. Ferdelsretten i vassdrag er regulert i vannressursloven, hvor § 16 første ledd litra c slår fast at enhver har rett til å ferdes i vassdrag uten bruk av motor. Allmennheten har også rett til ferdsel til sjøs, blant annet ved svømming og dykking, samt i båt.³⁶

³² Jensen (1958) s. 4

³³ Rt. 2004 s. 1985, avsnitt 46 og 49

³⁴ Se for eksempel Rt. 1998 s. 1164

³⁵ Frilufsloven § 2

³⁶ Reusch (2012) s. 113

3.1.2 Oppholdsretten

Oppholdsretten er et begrep som omfatter rettigheter til flere typer aktiviteter. Oppholdsretten står i nær sammenheng med ferdselsretten, da den alene uten ferdselsretten ville vært nærmest verdiløs. Når det gjelder oppholdsretten på land, er de viktigste rettighetene lovfestet i friluftsløven §§ 8 og 9. Bestemmelsen gjelder bading, rasting, solbading, overnatting og lignende. Når det gjelder rett til å brenne bål på annen manns eiendom, er dette ikke lovfestet, men følger av sedvanerettslige regler.³⁷ Den som skal brenne bål, må nødvendigvis også rette seg etter gjeldende regelverk på brannvernlovgivningens område. Oppholdsrett i vassdrag er ikke nærmere regulert i verken friluftsløven eller vannressursloven. Men ettersom vannressursloven gir allmennheten rett til å ferdes i vassdrag, tyder dette på at kortere opphold også er tillatt.³⁸ Også opphold til sjøs er omfattet av oppholdsretten, så lenge dette skjer i rimelig avstand fra bebodd hus eller hytte.³⁹

3.1.3 Høstingsretten

I likhet med oppholdsretten står høstingsretten i nær sammenheng med ferdselsretten, da også høstingsretten ville vært nærmest verdiløs uten rett til ferdsel. De vanligste høstingsrettene er lovfestet i friluftsløven § 5. Bestemmelsen omfatter høsting av ville nøtter som skal spises på stedet, ville blomster, planter, bær og vill sopp, samt røtter av ville urter. Høstingsretten etter friluftsløven § 5 gjelder kun i utmark. Høstingsretten representerer et unntak fra det alminnelige rettslige utgangspunktet om at det er grunneieren som har enerett til å høste av eiendommens avkastning.

Også enkelte former for jakt og fangst er omfattet av allemannsretten. Et eksempel på dette er villtloven § 31, som gir alle som det siste året har vært og fortsatt er bosatt i Norge rett til småviltjakt og fangst på statsgrunn som ikke er statsallmenning. Det må presiseres at denne jaktretten gjelder kun ved løsning av jaktkort og betaling av vederlag, jf. § 31 første ledd.

³⁷ Reusch (2012) s. 124

³⁸ Reusch (2012) s. 132

³⁹ Rt. 2007 s. 102 (Yxney), avsnitt 99

4 Hvor langt kan allemannsretten utvides før det oppstår kollisjon med EMK og Grunnloven?

4.1 Innledende bemerkninger

Denne oppgaven omhandler forholdet mellom grunneierens eiendomsvern og EMK og Grunnloven, og da spesielt med tanke på en eventuell utvidelse av de allerede eksisterende rettighetene som allmennheten har i dag. Slik den rettslige situasjonen er i dag, er det i utstrakt grad gjort bruk av unntaksbestemmelser i de ulike lovene som regulerer allemannsretten. Dette gjør at det normalt ikke oppstår spørsmål angående eiendomsvernet etter EMK og/eller Grunnloven. Hvorvidt situasjonen vil endre seg ved en utvidelse av allmennhetens rettigheter, vil bero på hvor inngripende denne utvidelsen vil være for grunneieren. Både i forhold til EMK og Grunnloven må det gjøres en konkret vurdering for hvert enkelt tilfelle. Dette medfører at de følgende drøftelser nødvendigvis må bli basert på hypotetiske eksempler for å belyse oppgavens problemstilling. I praksis vil denne problemstillingen avhenge av den nærmere utformingen av loven. Mitt formål med denne oppgaven er kun å illustrere de aktuelle reglene i EMK og Grunnloven gjennom disse eksemplene. Det vil bli foretatt vurderinger av eventuelle utvidelser i forhold til de ulike allemannsrettene; ferdselsretten, oppholdsretten, og høstingsrettene. Til sist vil vurderingstemaet være en spesiell type bruk av allemannsretten: den kommersielle utnyttelsen. Jeg har valgt å dele inn den videre oppgaven etter de ulike eksemplenes art, da dette fremstår som den mest formålstjenlige inndelingen. Hovedvekten i denne oppgaven er som nevnt på eiendomsvernet etter EMK P1-1, og spørsmålene omkring EMK art. 8 og Grunnloven § 105 vil derfor kun bli drøftet i de tilfelle hvor dette fremstår som mest hensiktsmessig.

4.2 Utvidelse av ferdselsretten

Ferdselsretten på land er i dag regulert i frilufsloven, hvor § 2 fastslår at enhver kan ferdes i utmark, så lenge dette skjer hensynsfullt og med tilbørlig varsomhet. Ferdsel i innmark er ikke tillatt i like stor grad, da det etter § 3 er tillatt å ferdes i innmark kun i vinterhalvåret, og da er det krav om at marken må være frosset eller snølagt. Av bestemmelsen følger det imidlertid flere unntak fra dette, for eksempel dersom ferdselen vil medføre ”nevneverdig skade” jf. tredje ledd. At det er tatt med slike unntak i lovens bestemmelser om ferdselsrett, innebærer at

det i praksis vil være en sikkerhetsventil i de tilfeller ferdselen vil bli en for stor ulempe for grunneieren. Det samme gjelder også ferdsel i vassdrag, se for eksempel vannressursloven § 16 annet ledd, som fastslår at allmennhetens bruk av vassdrag "...skal skje så hensynsfullt at det ikke volder ulemper av betydning for grunneieren...". Dette medfører at det normalt ikke oppstår spørsmål vedrørende eiendomsvernet etter EMK og Grunnloven slik ferdselsretten er i dag. Annerledes kan dette bli dersom Stortinget skulle vedta en lovendring som ville medføre en utvidelse av ferdselsretten. Man kan for eksempel tenke seg at lovendringen førte til at ferdselsretten skulle inkludere ferdsel i innmark året rundt, og da også på gårds plass, hustomt, i inngjerdet hage osv. Det vil først bli foretatt en vurdering av dette eksempelet på utvidelse opp mot eiendomsvernet etter EMK P1-1, deretter Grunnloven § 105.

4.2.1 Forholdet til EMK tilleggsprotokoll 1 art. 1

Problemstillingen blir hvorvidt en slik utvidelse vil være i strid med P1-1. Som det ble gjort rede for i avsnitt 2.1, må det først avgjøres om grunneieren har en eiendomsinteresse. Det følger av P1-1 at bestemmelsen gjelder for "eiendom", eller "possessions" og "property" på engelsk. Disse begrepene har av EMD blitt tolket vidt, og omfatter langt mer enn hva man tradisjonelt forbinder med eiendom. Dette illustreres i EMDs avgjørelse i *Depalle v. France*, hvor det på et generelt plan uttales følgende:

"...the concept of "possessions" referred to in the first part of Article 1 of Protocol No. 1 has an autonomous meaning which is not limited to the ownership of physical goods and is independent from the formal classification in domestic law: certain other rights and interests constituting assets can also be regarded as "property rights", and thus as "possessions" for the purposes of this provision. In each case the issue that needs to be examined is whether the circumstances of the case, considered as a whole, conferred on the applicant title to a substantive interest protected by Article 1 of Protocol No. 1."⁴⁰

Etter dette synes det klart at grunneierens faste eiendom og de rettigheter som hører til denne

⁴⁰ Application no. 34044/02, avsnitt 62

normalt må anses som en eiendomsinteresse i henhold til konvensjonsbestemmelsen. For øvrig kan det nevnes at EMDs vide tolkning av begrepet ”possessions” har fått en del kritikk, blant annet har det i forbindelse med at også varemerke er ansett å være beskyttet av konvensjonen blitt uttalt at menneskerettsvernet er ”...strukket milevidt fra grunnleggende menneskerettigheter”.⁴¹

Videre er det som presentert i punkt 2.1.3 et krav om at det må ha skjedd et inngrep i den aktuelle eiendomsinteressen, eller på engelsk et spørsmål om ”interference”.⁴² Dette inngrepet må kunne føres tilbake til staten, da det er denne som er pliktsubjekt i henhold til konvensjonen. Spørsmålet blir hvorvidt en utvidet ferdselsrett kan sies å være et inngrep i grunneierens eiendomsinteresse. Da det i dette eksempelet er tale om en utvidelse av någjeldende rettigheter i form av en lovendring, innebærer dette at tiltaket kan føres direkte tilbake til konvensjonens pliktsubjekt. Dette kravet må derfor anses som oppfylt. Et annet sentralt moment i vurderingen av om det foreligger et inngrep etter P1-1, er hvorvidt det kan påvises at klager har lidt et økonomisk tap som en følge av inngrepet.⁴³ Allmennhetens utøvelse av ferdselsretten vil i mange tilfeller ikke medføre at grunneier lider et direkte økonomisk tap. Det kan imidlertid tenkes tilfeller hvor en eiendom blir utsatt for ferdsel av et stort omfang, og hvor dette kan komme til å ha negativ påvirkning på verdien av eiendommen. Dette kan være av stor økonomisk betydning for den enkelte grunneier, blant annet ved et eventuelt salg. For øvrig er det i henhold til praksis fra EMD ikke et absolutt krav at tiltaket må innebære økonomiske konsekvenser. For eksempel ble det i avgjørelsen *Chassagnou and others v. France* konkludert med brudd på P1-1, til tross for at det her ikke var tema hvorvidt inngrepet innebar økonomiske konsekvenser for klager.

Som en følge av den utvidede ferdselsretten vil grunneier måtte akseptere et uvisst antall ferdenne tett opp til sitt bolighus. I et populært turområde vil dette kunne medføre stor trafikk av brukerne av denne rettigheten, som igjen vil kunne føre til betydelige mengder støy etc. For den berørte grunneier vil dette ofte kunne føles som en stor belastning. Denne belastningen

⁴¹ Backer (2007) på s. 129

⁴² Se for eksempel *Chassagnou and others v. France*, application nos. 25088/94, 28331/95 og 28443/95, hvor det i avsnitt 74 vurderes hvorvidt det forelå en ”interference” i klagernes eiendomsinteresse.

⁴³ Solheim (2009) s. 48

kan imidlertid ikke sies å være av en utpreget alvorlig art. På den annen side viser konvensjonspraksis at terskelen for at det skal foreligge et inngrep, ikke er særlig høy, da det etter hva jeg kan se, normalt ikke er dette spørsmålet som byr på de største utfordringene.⁴⁴ Konklusjonen må derfor bli at lovendringen bør anses som et inngrep i henhold til P1-1.

Det neste spørsmålet som må avgjøres, er hvorvidt inngrepet er enten et avståelses- eller kontrolltilfelle. Inngrepet innebærer ikke noen form for avståelse eller overføring verken av eiendomsretten i sin helhet eller selve ferdselsrettigheten, da grunneier fortsatt har sin rett til ferdsel på egen eiendom fullt ut i behold. Dette medfører at inngrepet ikke kan vurderes etter avståelsesregelen som følger av P1-1 første ledd annen setning. I henhold til den utvidede ferdselsrett må grunneier akseptere at brukere av denne rettigheten ferdes på hans eiendom, inklusive hustomt, gårdsplass, hage etc. Dette innebærer at han har mistet sin rett til eksklusiv ferdsel på gårdsplass osv., og han kan ikke lenger ekskludere andre fra å bruke disse områdene. Dette i likhet med situasjonen i avvisningsavgjørelsen *Banér v. Sweden*, hvor kommisjonen konkluderte med at inngrepet måtte bli vurdert etter kontrollregelen.⁴⁵ Dette medfører at inngrepet bør vurderes i henhold til kontrollregelen, som følger av konvensjonsbestemmelsens annet ledd.

Dersom man skulle komme til at det aktuelle inngrepet ikke kan vurderes som verken et avståelses- eller kontrollinngrep, skal prinsippregelen anvendes. Nyere praksis fra EMD viser imidlertid at det kan stilles spørsmål ved betydningen av regelvalget. Dette illustreres blant annet i saken *S.A. Dangeville v. France*, en sak hvor domstolen konkluderte med at prinsippregelen kom til anvendelse. Dette ble begrunnet med at det var unødvendig å ta stilling til regelspørsmålet, da både avståelses- og kontrollregelen må sees i sammenheng med det generelle utgangspunkt i første ledd første punktum i P1-1.⁴⁶

⁴⁴ Se for eksempel avvisningsavgjørelsen *Nilsson v. Sweden*, application no. 11811/05 og *Chabauty v. France*, application no. 57412/08

⁴⁵ Application no. 11763/85, punkt 6, avsnitt 1

⁴⁶ Application no. 36677/97, avsnitt 51

Spørsmålet blir videre hvorvidt inngrepet kan anses rettfærdiggjort i henhold til P1-1 annet ledd. Et av momentene i denne vurderingen er hvorvidt inngrepet har et tilstrekkelig hjemmelsgrunnlag. Dette følger indirekte av ordlyden i annet ledd, hvor det av den norske oversettelsen følger at bestemmelsen ikke skal "svekke en stats rett til å håndheve slike lover". Som tidligere nevnt anses hjemmelskravet for ha to sider. For det første må myndighetene opptre i samsvar med den nasjonale retten, et krav som normalt ikke byr på store problemer. I forhold til den andre siden av hjemmelskravet, som går ut på at hjemmelen må samsvare med konvensjonens syn på "the rule of law", er prøvingsintensiteten langt sterkere.⁴⁷ Dette innebærer at det stilles visse kvalitative minstekrav, først og fremst at hjemmelen er tilgjengelig, tilstrekkelig presis og forutberegnelig.⁴⁸

Ved en eventuell utvidelse av allmennhetens rettigheter, vil dette normalt skje som en følge av en lovendring vedtatt av Stortinget. Rent teoretisk kan man tenke seg at også Høyesterett ved en utvidende tolkning av gjeldende rett kan komme til å stifte nye rettigheter for allmennheten. Det kan ikke utelukkes at dette kan skje i fremtiden, og det kan da tenkes at man kan stille spørsmål ved om dette er i overensstemmelse med kravet til forutberegnelighet. For øvrig anses denne muligheten som relativt liten med tanke på at Høyesterett som hovedregel er tilbakeholdne når det gjelder å lande på slike tolkningsresultater. Vedrørende lovendringen i det presenterte eksempelet, vil en slik lovendring normalt oppfylle hjemmelskravet. Til illustrasjon kan nevnes at det i 2011 ble foretatt en lovendring hvor den eksisterende ferdselsretten i innmark ble utvidet til også å omfatte rett til ferdsel på vei eller sti i innmark.⁴⁹ Den utvidede ferdselsrett ble altså gjort i form av en formell lov, som videre ble publisert og således lett tilgjengelig for den alminnelige borger. Tilgjengelighet er et moment som er viktig vedrørende hjemmelsvurderingen.⁵⁰ Det er grunn til å tro at det samme vil gjelde i forhold til en ny lovendring, og dette kravet må derfor anses oppfylt.

Videre må det avgjøres hvorvidt inngrepet kan sies å bygge på et legitimt formål. Dette kravet følger direkte av ordlyden i P1-1 annet ledd, som angir at inngrepet må være "i samsvar med

⁴⁷ Solheim (2009) s. 61

⁴⁸ Solheim (2009) s. 63

⁴⁹ Tilføydd ved lov av 16. september 2011 nr. 41 om endringer i friluftsløven og straffeløven

⁵⁰ Se for eksempel Gauksdóttir (2004) s. 264

allmennhetens interesse”, på engelsk ”in accordance with the general interest”. Slik ferdselsretten er i dag, er denne regulert av friluftsløven vedrørende ferdsel på land. Det følger av denne lovs formålsbestemmelse i § 1 at formålet med loven blant annet er å verne om friluftslivets naturgrunnlag, å bevare og fremme utøvelsen av friluftsliv som en helsefremmende, trivselsskapende og miljøvennlig fritidsaktivitet. Disse hensynene må sies å falle klart inn under ordlyden i ”the general interest”. Det vil være naturlig å gå ut fra at disse formålene også vil være sentrale formål bak en ny utvidelse av ferdselsretten. For øvrig er staten ansett å ha en vid skjønnsmargin angående hva som er i allmennhetens interesse, og det er kun i et fåtall av saker at EMD har kommet fram til at dette vilkåret ikke er oppfylt.⁵¹ På bakgrunn av dette legges det derfor til grunn at inngrepet i forbindelse med den utvidede ferdselsrett er oppfylt.

Det neste spørsmålet angående rettferdiggjørelsen av inngrepet, er hvorvidt inngrepet er proporsjonalt. Dette kravet blir også ofte omtalt som kravet til en rimelig balanse, men refererer til den samme vurderingen.⁵² Vedrørende inngrepets proporsjonalitet ble det i *Chassagnou and others v. France* uttalt følgende:

”Consequently, an interference must achieve a ”fair balance” between the demands of the general interest of the community and the requirements of the protection of the individual’s fundamental rights. The search for this balance is reflected in the structure of Article 1 as a whole, and therefore also in the second paragraph thereof: there must be a reasonable relationship of proportionality between the means employed and the aim pursued.”⁵³

For at inngrepet skal kunne anses som proporsjonalt, må det altså foreligge en rimelig balanse mellom det aktuelle tiltaket og interessene bak det, og individets behov for beskyttelse på den andre siden. Uttalelsen sitert ovenfor viser for øvrig at dette kravet gjelder både for avståelsesinngrep og kontrollinngrep. Spørsmålet blir derfor om det kan sies å foreligge en rimelig ba-

⁵¹ Gauksdóttir (2004) s. 263

⁵² Solheim (2009) s. 65

⁵³ I avsnitt 75

lanse mellom den utvidede ferdselsrett og hensynet til brukerne av denne, og det behovet grunneieren har for beskyttelse av sine rettigheter tilknyttet den faste eiendom. I den forbindelse må det påpekes at den tenkte lovendringen ikke kan sies å være av utstrakt inngripende art, samtidig som den vil komme samfunnet som helhet til gode. Dette er momenter som kan tale for at det i utgangspunktet synes å foreligge en rettferdig balanse mellom de motstridende interessene. Et viktig moment i forhold til allmennhetens interesser, er at en utvidet ferdselsrett kan tenkes å være et hensiktsmessig tiltak for å bedre tilgangen til fine turområder. Utmarksområder som tidligere har vært preget av dårlig tilgjengelighet på grunn av tilgrensende innmarksområder kan således bli gjort mer tilgjengelige ved en slik lovendring. Dette som et tillegg til den allerede eksisterende ferdselsretten på vei i innmark som fører til utmark.⁵⁴ Særlig i forbindelse med turområder som grenser til bebodde områder, vil dette kunne tenkes å bidra til en bedre ferdselsrett for allmennheten.

Et sentralt moment vedrørende proporsjonalitetsvurderingen, er hvorvidt det tenkte inngrepet kan være legitimt i henhold til statens vide skjønnsmargin. At staten ofte tilkjennes en viss skjønnsmargin, gjelder for flere av konvensjonsbestemmelsene i EMK. Særlig i forbindelse med forholdsmessighetsvurderingen etter P1-1, ser det ut til at staten i stor utstrekning blir tilkjent en vid skjønnsmargin. At dette er et sentralt moment ved proporsjonalitetsvurderingen er sikker rett, se for eksempel EMDs uttalelse i *Brosset-Triboulet and others v. France*:

”In determining whether this requirement is met, the Court recognises that the State enjoys a wide margin of appreciation with regard both to choosing the means of enforcement and to ascertaining whether the consequences of enforcement are justified in the general interest for the purpose of achieving the object of the law in question.”⁵⁵

Det finnes flere årsaker til at EMD i mange tilfeller viser tilbakeholdenhet i slike sammenhenger. Blant annet kan dette begrunnes med at de nasjonale myndigheter ofte har bedre kjennskap til de lokale forhold innad i staten enn EMD har. Videre også på grunnlag av demokratiske hensyn, samt at det er statene som har det primære ansvar for at konvensjonen blir

⁵⁴ Jf. friluftsløven § 3 a

⁵⁵ Application no. 34078/02, i avsnitt 86

gjennomført i det nasjonale rettssystemet.⁵⁶ Hvor vid skjønnsmargin staten skal tillegges, må nødvendigvis avgjøres for det konkrete tilfelle, basert på de faktiske forhold i den aktuelle situasjonen. Det er på det rene at det ikke nødvendigvis bør være et like strengt vern for kontrollinngrep og avståelsesinngrep.⁵⁷ På bakgrunn av dette kan man derfor gå ut fra at staten normalt kan tillegges en større skjønnsmargin når det gjelder tilfeller som faller inn under kontrollregelen, herunder rådighetsinnskrenkninger. På grunnlag av dette, samt at inngrepet i vårt eksempel framstår som relativt beskjedent, er dette et moment som kan tale for at staten i dette eksempelet bør tillegges en vid skjønnsmargin når det gjelder å avgjøre konvensjonsmessigheten av inngrepet. For øvrig må det nevnes at spørsmålet om betydningen av skjønnsmarginlæren innenfor det norske rettssystem flere ganger har vært oppe til behandling i Høyesterett. Angående dette spørsmålet har Høyesterett uttalt at også de nasjonale domstolene skal legge til grunn den skjønnsmargin som konvensjonsorganene antas å praktisere.⁵⁸ Dette ble riktignok uttalt i forbindelse med en sak angående EMK art. 8, men når det gjelder denne spesifikke problemstillingen, vil dette ha betydning for praktiseringen av skjønnsmarginen også for de øvrige konvensjonsbestemmelsene hvor statene kan tillegges en viss skjønnsmargin.

Et annet sentralt moment ved proporsjonalitetsvurderingen, er hvor hardt inngrepet vil ramme den berørte grunneier. Også dette er i henhold til praksis fra EMD sikker rett, se for eksempel *Brosset-Triboulet and others v. France*, hvor det ble uttalt at inngrepet ikke kan anses som proporsjonalt ”...if the person concerned has had to bear an individual and excessive burden”.⁵⁹ I det presenterte eksempelet angående ferdselsretten innebærer dette inngrepet ikke noen som helst avståelse av verken eiendommen i sin helhet, eller andre rettigheter for øvrig. Inngrepet vil ikke by på annet enn et forstyrrelseselement av en lite vesentlig betydning, sett i et større perspektiv. Det må derfor kunne sies å være et inngrep av mindre alvorlig karakter, og vil normalt ikke ramme en grunneier spesielt hardt.

Sett i et større perspektiv, vil ikke rettighetshaveren etter P1-1 nødvendigvis ha rett til en like

⁵⁶ Jf. EMK art. 1

⁵⁷ Se for eksempel Solheim (2009) s. 56

⁵⁸ Se for eksempel Rt. 1996 s. 551, på side 558

⁵⁹ Avsnitt 86

utstrakt beskyttelse som ved flere av de øvrige rettighetene som følger av EMK. Dette med tanke på at flere av disse rettighetene er rettigheter av en mer fundamental karakter, og gir beskyttelse mot langt mer alvorlige inngrep enn hva det er naturlig å si om vernet om eiendom etter P1-1. På bakgrunn av den helhetsvurdering som er tatt ovenfor, synes en slik lovendring å kunne passere som en følge av at den anses som proporsjonal. Lovendringen vil således ikke være et brudd på EMK tilleggsprotokoll 1 art. 1. Man kan imidlertid spørre om hvor mye som skal til for at det skal foreligge et konvensjonsbrudd. Eksempelet ovenfor viser at det i forhold til ferdselsretten antakelig skal relativt mye til for at det skal føre til brudd på P1-1. Dette kan imidlertid stille seg annerledes i saker hvor det er tale om landbrukseiendommer. I slike situasjoner vil innmarken som regel være en stor del av inntektsgrunnlaget for bonden, enten i form av kornproduksjon etc. til salg, eller ved produksjon av dyrefôr til eget forbruk. I begge tilfeller vil allmennhetens ferdsel i innmarken kunne medføre ødeleggelser av dette viktige inntektsgrunnlaget. Dersom bonden måtte finne seg i dette uten videre, vil dette fremstå som et inngrep som potensielt kan ramme hardt. I slike tilfeller, hvor det er viktige landbrukshensyn som må ivaretas, vil inngrepet sannsynligvis ikke lenger framstå som proporsjonalt. Dette taler for at det i slike tilfeller sannsynligvis vil foreligge et brudd på P1-1.

4.2.2 Forholdet til Grunnloven § 105

En utvidelse av ferdselsretten, i form av rett til ferdsel også i innmark, kan også vurderes opp mot eiendomsvernet i Grunnloven § 105. Problemstillingen blir hvorvidt en slik ferdselsrett vil være i strid med denne bestemmelsen. Som det ble redegjort for i punkt 4.2.1 innebærer lovendringen ikke noen form for avståelse, og er derfor å betrakte som en rådighetsinnskrenkning. Av ordlyden følger at retten til erstatning inntreffer når noen må "avgive" sin eiendom. Ut fra en ren ordlydstolkning, vil den derfor fungere som eiendomsvern kun i de tilfeller som omfatter en overføring av eiendomsrett. Utgangspunktet og også hovedregelen er derfor at grunneieren er nødt til å akseptere reguleringer, også de som setter begrensninger for rådigheten.⁶⁰ Spørsmålet blir derfor videre om hvorvidt rådighetsinnskrenkninger, på tross av dette, er beskyttet av Grunnloven § 105.

⁶⁰ Andenæs (2006) s. 426

I tilfelle også rådighetsinnskrenkninger skal være omfattet av rekkevidden til Grunnloven § 105, må dette bero på en analogisk tolkning av bestemmelsen. Tidligere var situasjonen slik at domstolene gikk ganske langt i å benytte § 105 som grunnlag for å tilkjenne erstatning.⁶¹ Denne rettssituasjonen endret seg imidlertid som en følge av prinsippavgjørelsen i ”den store konsesjonssaken”, inntatt i Rt. 1918 s. 403. I denne saken ble det slått fast at den lovgivende makt nødvendigvis må ha adgang til å fastsette grenser for grunneierens rådighetssfære, dette uten at det skal utløse plikt til å betale erstatning i henhold til Grunnloven § 105. Denne rettsoppfatningen ble opprettholdt i Strandlovdømmen, inntatt i Rt. 1970 s. 67. Denne saken gjaldt en midlertidig lov angående forbud mot bygging i strandområder ved sjøen (strandloven). En av grunneierne som ble rammet av denne loven reiste erstatningssak mot staten, da hele hans eiendom ble ubebyggelig som en følge av den midlertidige loven. Høyesterett foretok i denne anledning en generell vurdering vedrørende betydningen av Grunnlovens § 105 for ”det som vanligvis betegnes som innskrenkninger i en eiers rådighet over sin eiendom”.⁶² Angående denne problemstillingen uttales det:

”Det man står overfor, og det er denne sak etter mitt skjønn et eksempel på, er at samfunnets regulering og styring stadig utvides etter hvert som utviklingen skaper nye interessekonflikter og dermed nye behov for regulering. Men i forhold til Grunnloven blir ikke dette noen ny situasjon. Tvert imot ville det være mindre forenlig med det likhetsprinsipp som Grunnloven bygger på, om de verdiforandringer som i slike tilfelle måtte melde seg, erstatningsmessig skulle behandles på en annen måte enn det som for lengst er akseptert på meget vide felter ellers. Det endrer ikke dette forhold at enkelte som før reguleringen har utnyttet sin eiendom særlig aktivt, kan ha fått et utbytte av dette, som etter reguleringen er uoppnåelig.”⁶³

Dette illustrerer at Grunnloven § 105 er en dynamisk bestemmelse, hvor dens rekkevidde må tilpasses utviklingen i samfunnet. Angående den konkrete rekkevidde av bestemmelsen uttales det videre:

⁶¹ Smith (2009) s. 474

⁶² På side 70

⁶³ På side 72

”Utgangspunktet må være at lovgivningens regulering av eierrådigheten normalt ikke påfører det offentlige erstatningsplikt, og at det – for så vidt ingen avståelse blir krevd – skal meget til før det må betales erstatning etter prinsippet i Grunnlovens § 105.”⁶⁴

Dette viser at rådighetsinnskrenkninger i enkelte tilfeller kan være beskyttet av Grunnloven § 105, men at terskelen for dette normalt vil være svært høy. I denne saken ble det konkludert med at den aktuelle rådighetsbegrensningen ikke var tilstrekkelig inngripende til at det forelå en erstatningsplikt etter Grunnloven § 105. Også i de høyesterettsdommene som er blitt avsagt etter Strandlovdommen, er det lagt til grunn en høy terskel for å tilkjenne erstatning ved rådighetsinnskrenkninger. Et eksempel på dette er Rt. 2005 s. 469 (Gardermoen). Situasjonen i denne saken var hvorvidt rådighetsinnskrenkningen som følge av opprettelsen av to landskapsarealer utløste plikt til å betale erstatning i henhold til Grunnloven § 105. Også her slås det fast at den enkelte grunneier normalt må finne seg i rådighetsregulering av eierrådigheten til den faste eiendom, dette uten å ha krav på noen erstatningsutbetaling.⁶⁵ Angående den høye terskel som skal legges til grunn ved vurderingen av det konkrete tilfelle uttales det at det er:

”...ikke tilstrekkelig for erstatningsansvar at det er tale om et vesentlig inngrep. Det må ha en slik karakter at det ut fra en helhetsvurdering vil være sterkt urimelig om inngrepet skal tåles.”⁶⁶

På bakgrunn av dette ble det i denne saken konkludert med at det aktuelle inngrepet ikke utløste erstatningsplikt. Man kan altså si at også rådighetsbegrensninger, om enn i en meget begrenset utstrekning, er beskyttet av Grunnloven § 105. Det må imidlertid svært mye til for at dette skal skje. Spørsmålet blir derfor hvorvidt en utvidelse av ferdselsretten vil være sterkt urimelig for den berørte grunneier. Også her, som ved vurderingen av P1-1, vil et sentralt moment være hvor hardt grunneieren blir rammet. Dette vil naturligvis bero på en rekke forskjellige forhold, og vil variere fra situasjon til situasjon. Omfanget av ferdselen vil normalt ha mye å si for hvor hardt inngrepet vil ramme. Tar man utgangspunkt i en eiendom med en slik beliggenhet at den vil være spesielt utsatt for brukere av ferdselsretten, vil dette i enkelte

⁶⁴ På side 73

⁶⁵ I avsnitt 30

⁶⁶ I avsnitt 49

tilfeller kunne innebære et vesentlig inngrep. Hvorvidt dette kan kategoriseres som et sterkt urimelig inngrep fremstår imidlertid som noe mer tvilsomt. Til sammenligning konkluderte Høyesterett i den ovenfor nevnte Strandlovdømmen med at et en midlertidig lov som medførte at eiendommen ble ubebyggelig, måtte tåles uten krav på erstatning etter § 105.

Dreier det seg om en landbrukseiendom, hvis næringsvirksomhet i stor grad baserer seg på verdier fra åker etc., kan det tenkes at man nærmer seg de tilfeller som er beskyttet av bestemmelsen. Dersom det i tillegg er et landbruksområde som i betydelig grad er utsatt for allmennhetens ferdsel, vil dette potensielt medføre store konsekvenser for næringsvirksomheten på denne eiendommen. I verst tenkelige situasjon vil det da bli svært vanskelig å drive med landbruksvirksomhet, som for øvrig er en viktig næring for Norge på en generell basis. Slik jeg ser det, vil det da foreligge en situasjon hvor det vil være sterkt urimelig om inngrepet skal tåles. Basert på dette bør et slikt inngrep anses som i strid med Grunnloven § 105.

4.3 Utvidelse av oppholdsretten

Oppholdsretten på land er, i likhet med ferdselsretten, regulert av frilufsloven. Av lovens § 9 følger at rasting, solbad, overnatting eller liknende som hovedregel skal skje i utmark. Opphold i innmark kan kun tas dersom det foreligger samtykke fra grunneieren. I likhet med ferdselsretten er det også her tatt inn en sikkerhetsventil av hensyn til grunneier, da det følger av bestemmelsens annet ledd at oppholdet ikke skal være til ”utilbørlig fortrengsel eller ulempe” for noen andre, noe som også inkluderer grunneieren. Videre følger det av bestemmelsens annet ledd, annet punktum at telt ikke må settes opp så nær bebodd hus/hytte at det ”forstyrrer beboernes fred”, og uansett ikke nærmere enn 150 meter. Dette medfører at det heller ikke angående oppholdsretten normalt vil oppstå en konflikt mellom någjeldende rett og EMK og/eller Grunnloven.

For oppholdsretten kan man se for seg et nytt eksempel på en eventuell utvidelse: Oppholdsrett i innmark i vinterhalvåret, unntatt på gårds plass, hustomt og i hage. Jeg vil først behandle dette eksempelet på utvidelse opp mot eiendomsvernet i EMK P1-1, deretter EMK art. 8, og til sist forholdet til Grunnloven § 105.

4.3.1 Forholdet til EMK tilleggsprotokoll 1 art. 1

Når det gjelder kravet til eiendomsinteresse vises det til redegjørelsen angående dette i punkt 4.2.1, da situasjonene i disse eksemplene vedrørende eiendomsinteressen er så godt som sammenfallende. Spørsmålet blir videre hvorvidt dette kan anses som et inngrep i konvensjonens forstand. Det sentrale element vedrørende dette spørsmålet er at det må foreligge en form for innblanding fra den offentlige myndighet, hvilket beroende på sakens omstendigheter kan være enten den lovgivende, dømmende eller utøvende makt.⁶⁷ Som det allerede er redegjort for viser praksis fra EMD at terskelen ved dette vilkåret ser ut å være lav, det skal altså ikke mye til for at det skal foreligge et inngrep i konvensjonens forstand. På bakgrunn av dette vil det ved en slik utvidelse av oppholdsretten normalt være en tilstrekkelig innblanding i eiendomsretten til å si at det foreligger et inngrep i konvensjonens forstand. Videre vil inngrepet heller ikke i dette tilfellet innebære avståelse av eiendomsrett, verken formelt eller reelt, og fremstår derfor som et kontrollinngrep. Spørsmålet blir videre hvorvidt inngrepet kan sies å være rettfærdiggjort.

Vedrørende kravet til hjemmel og legitimt formål legges det til grunn det samme her som ved en eventuell utvidelse av ferdselsretten. Spørsmålet blir derfor hvorvidt inngrepet er uforholdsmessig, herunder om grunneier kan sies å måtte lide en individuell og uforholdsmessig stor byrde. Dette vil åpenbart variere ut i fra den enkelte situasjon, avhengig av forskjellige faktorer. Vurderingen må nødvendigvis ta utgangspunkt i de konkrete omstendighetene. Dreier det seg om en eiendom beliggende i et populært turterreng, vil grunneier av denne eiendommen naturligvis bli hardere rammet enn i andre tilfeller. Motsetningsvis vil en grunneier i grigrendte strøk muligens ikke oppleve lovendringen som en belastning overhodet. I et tilfelle som sistnevnte vil det normalt ikke ramme tilstrekkelig hardt til å kunne konstatere brudd på P1-1. For å ta utgangspunkt i en situasjon hvor den aktuelle eiendommen vil bli svært mye brukt av allmennheten, vil dette sannsynligvis virke svært sjenerende for eieren av denne eiendommen. Spesielt vil dette gjelde de grunneiere som har dyrket mark tett inntil bolighuset, hvor det vil være muligheter for at oppholdet kan utøves i dette området. Videre kan det også tenkes at det ved telting og annet opphold vil ligge igjen søppel etc. At en slik oppholdsrett vil være en byrde for grunneier, må derfor kunne besvares positivt. Videre er det faktum at de ulike grunneierne vil bli rammet av ulik tyngde, avhengig av eiendommens be-

⁶⁷ Gauksdóttir (2004) s. 129

liggenhet etc., være et moment som kan tale for at enkelte grunneiere vil bli utsatt for en individuell byrde. Det kan imidlertid ikke sies at byrden framstår som veldig inngripende, da det ikke kan sies at dette inngrepet er av en veldig alvorlig karakter.

Når det gjelder proporsjonalitetsvurderingen, har domstolen tradisjonelt sett hatt en mindre restriktiv prøving ved P1-1 enn for de øvrige menneskerettighetene.⁶⁸ Praksis fra EMD viser imidlertid at dette er i ferd med å forandre seg, da det kan synes som at domstolen i den senere tid har gått mer i retning av å anvende prinsippet om ”minst inngripende tiltak” også i saker som skal vurderes i forhold til P1-1.⁶⁹ I tilfelle det finnes andre metoder for å oppnå samme formål som det opprinnelige tiltaket skulle ivareta, kan dette være et moment som taler for at inngrepet ikke bør anses som proporsjonalt.⁷⁰ I forhold til proporsjonalitetsvurderingen angående en utvidet oppholdsrett må det stilles spørsmål ved om ikke allmennhetens interesser angående denne rettigheten kan ivaretas på andre måter. Slik jeg ser det er det mer enn nok rom for opphold i form av telting etc. i det som finnes av utmarksområder og statseid eiendom i landet. Det kan vanskelig tenkes hensyn som taler for at det vil være nødvendig å gå ut over den allerede etablerte oppholdsretten ved å gi en slikt utvidet rett til opphold. Allmennhetens interesser må derfor anses ivaretatt allerede slik oppholdsretten fremstår i dag, hvor opphold i utgangspunktet skal skje i utmarken. Skal man følge den utviklingen som synes å ha skjedd i EMDs praksis, vil inngrepet måtte anses som uforholdsmessig. Gode grunner taler derfor for at en slik lovendring bør anses som et konvensjonsbrudd.

4.3.2 Forholdet til EMK art. 8

Videre kan man også se dette tenkte eksempelet angående oppholdsrett i innmark opp i mot rekkevidden av EMK art. 8. Også vedrørende art. 8 vil staten være pliktsubjekt, da dette gjelder for konvensjonen som helhet. Konvensjonsbestemmelsen stiller krav til hvor langt den lovgivende myndighet kan gå i å gi allmennheten rettigheter i forhold til grunneierens krav på respekt for sitt hjem og sitt privatliv tilknyttet hjemmet. Selve ordlyden i EMK art. 8 angir

⁶⁸ Se for eksempel James and others v. The United Kingdom, application no. 8793/79

⁶⁹ Se for eksempel Hentrich v. France, application no. 13616/88 og Capital Bank AD v. Bulgaria, application no. 49429/99

⁷⁰ Ibid.

ikke nærmere hva som ligger i rett til respekt for sitt privatliv og sitt hjem. Ettersom begrepet ”privatliv” er et ganske vagt begrep, kan det by på utfordringer å foreta en nærmere avklaring av hva som konkret ligger i dette. EMD har imidlertid uttalt at det verken er mulig, eller i den saken som var oppe til vurdering, nødvendig å foreta en uttømmende definisjon av hva som ligger i begrepet ”privatliv”.⁷¹ I norsk generell menneskerettslitteratur ser man gjerne at bestemmelsen defineres konkret gjennom eksempler, og ikke gjennom en begrepsavklaring.⁷² For øvrig viser praksis fra EMD at det opereres med en vid term når det gjelder forståelsen av hva som ligger i ”privatliv”.⁷³

Spørsmålet blir hvorvidt en utvidelse av oppholdsretten som den presenterte vil være i strid med EMK art. 8. En sak av interesse for dette spørsmålet er storkammeravgjørelsen *Hatton and others v. The United Kingdom*.⁷⁴ Saken gjaldt forstyrrelse av respekten for privatlivet og hjemmet, nærmere bestemt på grunn av flystøy fra flyplassen Heathrow i nærhet av klagerens hjem. Årsaken til søksmålet var at klagerne fra omkring 1993 opplevde en sterk økning i flystøy, særlig forstyrrende var den påtrengende flystøyen om natten/tidlig om morgenen. Dette medførte søvnproblemer for klagerne, som for en av klagerne gikk så langt som til å forårsake depresjon. På bakgrunn av dette hevdet klagerne at det forelå et brudd på EMK art. 8. Doms-tolen foretok her en grundig vurdering av de ulike momentene i saken, og konkluderte til slutt med at det ikke forelå et brudd på EMK art. 8.

Det sentrale vurderingstema når det skal avgjøres hvorvidt det aktuelle tiltaket er i strid med EMK art. 8, er hvorvidt det kan sies å foreligge en rettfærdig balanse mellom de kolliderende interesser. Dette følger indirekte av konvensjonsbestemmelsens ordlyd, men er også sikker praksis i henhold til avgjørelser fra EMD. Se for eksempel følgende uttalelse i *Hatton and others*:

⁷¹ *Niemietz v. Germany*, application no. 13710/88, i avsnitt 29

⁷² Høgberg og Høstmælingen (2010) s. 100 med videre henvisninger

⁷³ Se for eksempel *Gillan and Quinton v. The United Kingdom*, application no. 4158/05, avsnitt 61

⁷⁴ Application no. 36022/97

”The Court must consider whether the State can be said to have struck a fair balance between those interests and the conflicting interests of the persons affected by noise disturbances, including the applicants.”⁷⁵

Spørsmålet blir altså om det foreligger en rettførdig balanse mellom allmennhetens interesse angående friluftsliv etc. på den ene siden, og grunneierens interesser på den andre side. Også denne vurderingen vil bero på en helhetsvurdering av den enkelte situasjon. I det følgende tas det utgangspunkt i en situasjon hvor grunneier har eiendomsrett over en eiendom som blir hyppig brukt av allmennheten. Det vil være påregnelig å gå ut i fra at oppholdsretten i et slikt tilfelle vil medføre støy, og generelt være til forstyrrelse og ulempe for grunneieren. Videre kan grunneier bli nødt til å godta innsyn i bolighus, avhengig av plassering av dette i forhold til det området hvor opphold tillates. At mange vil ha innsyn til ens bolig kan oppleves som en sterk påkjenning når det gjelder privatlivet. På allmennhetens side kan det generelt sies at en utvidet oppholdsrett kan medvirke til et rikere og mer tilgjengelig friluftsliv. På den annen side må det imidlertid sies at de fleste brukerne av allemannsretten sannsynligvis vil foretrekke å utøve oppholdsretten i utmarksområder, slik at en eventuell utvidelse derfor antakelig ikke vil ha særlig stor betydning for allmennhetens opplevelse av oppholdsretten. Også her er det et moment at hensynet til allmennheten synes å være godt ivaretatt allerede slik regelverket er utformet i dag. Det kan derfor sies at mulighetene som gis av oppholdsretten slik den er i dag må sies å være tilstrekkelige til å bidra til et fyllestgjørende friluftsliv. På grunnlag av dette kan man si at den minimale fordel en utvidet oppholdsrett kan innebære for allmennheten, ikke bør tillegges for stor vekt i en proporsjonalitetsvurdering.

I *Hatton and others* dreide det seg om en rekke mennesker som over lenger tid hadde slitt med store søvnproblemer som følge av støy fra flyplassen. En klager hadde også blitt diagnostisert med depresjon som en følge av søvnplagene. Dette må sies å være ulemper av relativt alvorlig karakter, da slike forstyrrelser over lengre tid normalt vil oppleves som en svært stor belastning for den berørte. Da det i denne saken ble konkludert med at retten til respekt for hjem og privatliv etter art. 8 ikke var krenket, er dette et moment som taler for at terskelen for denne konvensjonsbestemmelsen er høy. Dette støttes også av den juridiske teori på menneskerettig-

⁷⁵ I avsnitt 122

hetenes område.⁷⁶ For øvrig må det nevnes at ved den ordinære behandlingen av denne saken, før den kom opp til behandling i storkammeret, konkluderte domstolen med at det forelå et brudd på EMK art. 8. Som ved behandlingen i storkammeret, ble dommen også den gangen avsagt under dissens, og illustrerer således at dette framstår som en grensedracting med en høy grad av kompleksitet. Slik situasjonen var i *Hatton and others*, må sies at dette inngrepet framstår som av mer alvorlig art enn hva tilfellet er i det hypotetiske eksempelet beskrevet ovenfor. Dersom allmennheten blir gitt oppholdsrett i grunneierens innmark vil et slikt inngrep ikke ligge i den innerste sirkel av den private sfæren. På den annen side er det som tidligere nevnt ingen tvil om at bestemmelsen har et meget vidt anvendelsesområde. Videre var det et viktig moment i *Hatton and others* at inngrepet i denne saken var begrunnet i relativt tungtveiende samfunnshensyn, noe som ikke kan sies å være tilfellet i eksempelet angående oppholdsretten.

Også i forhold til vurderingen etter EMK art. 8, anses staten i mange tilfeller å ha en vid skjønnsmargin. Dette er sikker rett, se for eksempel i *Hatton and others* hvor det uttales at "... the State enjoys a certain margin of appreciation in determining the steps to be taken to ensure compliance with the Convention."⁷⁷ Videre siterte domstolen følgende fra den tidligere avgjørelsen *Buckley v. The United Kingdom*:

"The scope of this margin of appreciation is not identical in each case but will vary according to the context ... Relevant factors include the nature of the Convention right in issue, its importance for the individual and the nature of the activities concerned."⁷⁸

*Buckley v. The United Kingdom*⁷⁹ omhandlet et inngrep som rammet sigøynere. Domstolen synes i denne saken å ha lagt vekt på at det dreide seg om et inngrep mot et særlig utsatt folk, og derfor lagt til grunn en mindre vid skjønnsmargin. I forhold til en utvidelse av oppholdsretten kan det vanskelig ses slike momenter som skal tilsi en snever skjønnsmargin. På bakgrunn

⁷⁶ Se for eksempel *Høstmælingen* (2003) s. 226

⁷⁷ I avsnitt 98

⁷⁸ I avsnitt 101

⁷⁹ Application no. 20348/92

av dette, samt at inngrepet i det presenterte eksempelet må sies å være av mindre alvorlig karakter, taler dette for at staten i en slik situasjon bør tillegges en vid skjønnsmargin.

Konklusjonen er ikke opplagt. EMDs vurdering i Hatton and others legger opp til en relativt høy terskel for konvensjonsbrudd, samtidig som lovendringen ikke kan anses som et utpreget alvorlig og inngripende tiltak. Samtidig er det et viktig moment at allmennhetens interesser allerede synes å være tilstrekkelig ivaretatt, og lovendringen kan derfor ikke anses som ”nødvendig i et demokratisk samfunn”. I tilfeller hvor oppholdet vil være av et slikt omfang at dette vil gå ut over grunneierens privatliv, synes det derfor mest nærliggende å konkludere med at det da vil foreligge et brudd på EMK art. 8.

4.3.3 Forholdet til Grunnloven § 105

En utvidelse av oppholdsretten kan også vurderes opp mot rekkevidden av Grunnloven § 105. En lovendring hvor allmennheten vil få oppholdsrett også i innmark (foruten gårds plass, hustomt og hage) i vinterhalvåret, kan fungere som eksempel også i denne sammenheng. Spørsmålet blir hvorvidt en slik endring vil være i strid med Grunnloven § 105. Som det ble redegjort for i punkt 4.3.1, innebærer lovendringen ikke en overføring av rettighet. Den må derfor vurderes som en rådighetsinnskrenkning. Det sentrale moment vedrørende denne vurderingen er fortsatt at det ikke er tilstrekkelig at inngrepet er vesentlig, det må være sterkt urimelig dersom grunneier blir nødt til å tåle inngrepet.⁸⁰ Som det følger av drøftelsen ovenfor er det på det rene at en slik oppholdsrett kan komme til å være en ulempe for grunneier, spesielt i områder som er særskilt utsatt for allmennhetens ferdsels- og oppholdsrett. Alvorlighetsgraden av denne ulempen vil naturligvis variere fra situasjon til situasjon. Slik jeg ser det, er det imidlertid vanskelig å se at en slik oppholdsrett vil være av en slik karakter at det vil være sterkt urimelig at grunneier blir nødt til å tåle denne. Den terskel som Høyesterett over tid har kommet fram til når det gjelder rådighetsinnskrenkninger, fremstår som så høy at en slik oppholdsrett ikke er urimelig nok til å være beskyttet av denne bestemmelsen. En oppholdsrett i innmark i vinterhalvåret, foruten på gårds plass etc., bør derfor ikke være i strid med Grunnloven § 105.

⁸⁰ Se punkt 4.2.2

4.4 Utvidelse av høstingsrettene

4.4.1 Fiskeretten

Slik gjeldende rett er i dag, er rett til fiske i utgangspunktet en grunneierrett. Det følger av lakse- og innlandsfiskloven §§ 16 og 17 som gjelder rett til fiske etter henholdsvis anadrome laksefisker og innlandsfisk. Disse bestemmelsene er i all hovedsak en kodifisering av rettssituasjonen slik den har vært i lang tid. Det finnes imidlertid noen unntak fra dette utgangspunktet. Et eksempel på dette er barns fiskerett, som er fastslått i samme lovs § 18. Retten etter denne bestemmelsen gjelder for barn under 16 år, og fisket må skje ved hjelp av stang og/eller håndsnøre, i perioden fra og med 1. januar til og med 20. august. Ved en eventuell utvidelse av fiskeretten, kan et mulig eksempel på dette gå ut på at allmennheten skal gis rett til fritt fiske i vassdrag og innsjøer, inkludert de i privat eie. Videre at denne fiskeretten skal inkludere all form for fiske, ikke utelukkende fiske med håndholdt redskap. Denne utvidelsen vil først bli vurdert opp mot rekkevidden av EMK P1-1, deretter Grunnloven § 105.

4.4.1.1 Forholdet til EMK tilleggsprotokoll 1 art. 1

Også i Sverige er retten til fiske i en viss utstrekning blitt en allemannsrett, noe som var tvistetema i avvisningsavgjørelsen *Banér v. Sweden*.⁸¹ Klager hevdet i denne saken at det som følge av ny lovgivning angående allmennhetens rett til fritt fiske forelå et brudd på P1-1. Dette blant annet på grunn av at vedkommende ikke hadde mottatt noen kompensasjon fra staten for den avståelse av rettigheter som han hevdet var skjedd. Klager hevdet at han hadde rett på slik kompensasjon, da han uten lovendringen ville hatt mulighet til å utstede fiskekort mot vederlag. I tillegg til dette hadde klager etter lovendringen observert en økning i ulovlig fiske på eiendommen. Kommisjonen tok først for seg hvorvidt inngrepet var et avståelses- eller et kontrollinngrep, og det ble konkludert med at det i dette tilfellet dreide seg om et kontrollinngrep:

”Consequently, the Commission finds that the applicant was not deprived of his possessions and the second sentence of the first paragraph of Article 1 of Protocol No. 1 (P1-1) does not apply.

⁸¹ Application no. 11763/85

The Commission considers that the restrictions on the applicant's property must be examined under the "control of use" rule in the second paragraph of Article 1 (Art. 1).⁸²

På grunnlag av at inngrepet måtte vurderes i henhold til kontrollregelen, var det neste spørsmålet som sto for vurdering, hvorvidt inngrepet kunne rettferdiggjøres etter P1-1 annet ledd:

"... to establish whether the interference was "lawful", whether it pursued a "general interest", and whether it was proportionate and therefore could be "deemed necessary".⁸³

Det ble i denne sammenheng foretatt en grundig drøftelse, hvor det blant annet ble vurdert hvorvidt inngrepet kunne sies å representere en rettferdig balanse mellom grunneierens interesser på den ene siden og interessene til allmennheten på den andre. Det ble i denne vurderingen blant annet lagt vekt på at allmennhetens fiskerett kun gjaldt med håndholdt redskap. Kommisjonen vurderte videre saken dithen at klager ikke kunne gjøre gjeldende et direkte tap som en følge av lovendringen, da vedkommende ikke kunne påvise at han hadde hatt salg av fiskekort som en inntektskilde tidligere. På bakgrunn av dette konkluderte kommisjonen med at innholdet var proporsjonalt og måtte anses rettferdiggjort på bakgrunn av statens skjønnsmargin. Det forelå derfor ikke et brudd på P1-1.

Denne avgjørelsen viser at selv om fiske med håndholdt redskap ville bli en allemannsrett, og ikke bare for barn under 16 år slik tilfellet er i dag, ville det sannsynligvis ikke bli problematisk i forhold til eiendomsvernet etter P1-1. Situasjonen kan imidlertid bli annerledes dersom retten til fiske skulle bli mer omfattende enn i *Banér v. Sweden*. Mer omfattende ville rettigheten være hvis det for eksempel også skulle bli tillatt med andre typer fiskeredskap enn kun håndholdte, for eksempel fiske med garn. En slik fiskerett ville være en betydelig mer inngripende lovendring enn hva tilfellet var i *Banér v. Sweden*. Dette blant annet på grunn av at grunneier i et slikt tilfellet ville miste retten til eksklusivt fiske også med andre typer redskap enn de håndholdte, da alle former for fiske ville bli inkludert av allmennhetens rett til fritt

⁸² I avgjørelsens punkt 5, avsnitt 6 og punkt 6, avsnitt 1

⁸³ I avgjørelsens punkt 6, avsnitt 3

fiske. Grunneier ville imidlertid her også selv beholdt rett til fiske, slik at det således ikke kan sies å være en total overføring av fiskerettighetene. Dette taler for at det er nærliggende å betrakte lovendringen som et kontrollinngrep, og derfor bør vurderes etter kontrollregelen i P1-1 annet ledd.

Spørsmålet blir derfor hvorvidt inngrepet kan rettferdiggjøres i henhold til P1-1 annet ledd. For det første er det et krav at inngrepet må ha en tilstrekkelig hjemmel. Dette kravet er blitt tolket å følge av annet ledd, se for eksempel punkt 6, avsnitt 4 i *Banér v. Sweden*, hvor dette kravet drøftes. Kommisjonen uttalte i denne sammenheng at lovendringen av 1985 i utgangspunktet var i strid med den svenske grunnloven, men uttalte videre:

”...however, having regard to the background of the 1985 legislation and the finding of the Law Council, concerning the compability of the new legislation with the Constitution, cannot find that the 1985 legislation failed to meet the requirement in Article 1 of being ”lawful”. ”⁸⁴

Kommisjonen konkluderte med dette blant annet på grunnlag av de grundige forberedelsene i forbindelse med lovforslaget, hvor lovforslaget blant annet ble vurdert av det svenske Lagrådet. Lagrådet fant at lovforslaget ikke var i strid med den svenske grunnloven, noe kommisjonen på bakgrunn av forannevnte synes å være noe tilbakeholdne med å overprøve. I forhold til en eventuell lovendring med utvidelse av fiskeretten i det norske rettssystemet, vil det være nærliggende å gå ut i fra at det i tråd med gjeldende praksis også i et slikt tilfelle vil bli foretatt grundige forberedelser i form av offentlige utredninger etc. Til illustrasjon kan det nevnes at det i forbindelse med en lovfesting av barns rett til fiske i lakse- og innlandsfiskeoven blant annet ble vurdert forholdet til Grunnloven § 105. Angående dette spørsmålet ble det blant annet innhentet uttalelse fra Justisdepartementets lovavdeling.⁸⁵ Videre ble det av departementet uttalt at det ”kan ikke se at bestemmelsen er et slikt inngrep i grunneierens rettigheter at den skal kunne utløse krav om erstatning i forhold til Grunnloven § 105”.⁸⁶ På bakgrunn

⁸⁴ I avgjørelsens punkt 6, avsnitt 4

⁸⁵ Innst.O. nr. 53 (1991-1992), i vedlegg 1, undervedlegg 2

⁸⁶ Ot.prp. nr. 29 (1991-1992) s. 50

av dette må det derfor betraktes som lite sannsynlig at lovkravet etter P1-1 ikke skulle bli ansett som oppfylt.

Neste moment i vurderingen om inngrepet kan anses rettferdiggjort, er hvorvidt inngrepet kan sies å være ”i samsvar med allmennhetens interesse” jf. P1-1 annet ledd. For øvrig ble det i *Banér v. Sweden*, under videre henvisning til EMDs dom i *Mellacher and others v. Austria*⁸⁷, uttalt følgende i forbindelse med dette kravet:

”The condition of ”general interest” leaves a wide margin of appreciation to the national legislation. The Convention organs will respect the legislators’ s judgement as to what is a ”general interest” unless that judgement be ”manifestly without reasonable foundation”.”⁸⁸

Denne uttalelsen taler for at det skal relativt mye til for at dette vilkåret ikke skal bli ansett som oppfylt. Ved en eventuell utvidelse av eksisterende rettigheter, hvor allmennheten ville få rett til fritt fiske, er det nærliggende å gå ut fra at hensynet bak denne lovendringen skulle være begrunnet i nettopp allmennhetens interesse. Alternativt kunne det tenkes at lovendringen bygget på hensynet til en forsvarlig forvaltning av de ulike fiskeartene, eventuelt en kombinasjon hvor begge disse hensynene er sentrale. For øvrig må det sies at det i tilfelle dette hensynet vil være utslagsgivende, også må sies å kunne være i henhold til ”the general interest” jf. P1-1 annet ledd. Videre, da det gjennom lakse- og innlandsfiske-loven ble etablert ny rettighet i form av fritt fiske til barn under 16 år, var et av hovedhensynene bak dette ”å stimulere barn og ungdom til friluftsliv og naturopplevelser”.⁸⁹ Dette er et moment som taler for at hensynet til allmennheten vil stå sentralt også ved en eventuell ny lovendring. Som en følge av dette må det derfor sies at kravet til at det aktuelle inngrepet må anses som i samsvar med allmennhetens interesse, vil være oppfylt i et slikt tilfelle.

⁸⁷ Application nos. 10522/83, 11011/84, 11070/84

⁸⁸ I avgjørelsens punkt 6, avsnitt 5

⁸⁹ Ot.prp. nr. 29 (1991-1992) s. 50

Videre må det foretas en helhetsvurdering av forholdsmessigheten ved inngrepet. Om kravet til proporsjonalitet ble det i *Banér v. Sweden* uttalt følgende (under henvisning til *Agosi v. The United Kingdom*⁹⁰ og *Sporrong and Lönnroth v. Sweden*⁹¹):

”As regards proportionality, the Commission recalls that, under paragraph 2 of Article 1 (Art. 1-2), the State may enforce such laws as it ”deems necessary”. In the application of this test of necessity regard must be had to the principle of respect for peaceful enjoyment of possessions which is enunciated in the opening sentence of Article 1 (Art. 1). For this reason the Commission must also examine ”wheter a reasonable relationship of proportionality existed between the means employed and the aim sought to be realised”, or in other words, ”whether a fair balance was struck between the demands of the general interest in this respect and the interest of the individual or individuals concerned”. ”⁹²

Domstolen kom i denne saken fram til at inngrepet var proporsjonalt, som en følge av statens skjønnsmargin. I vårt eksempel blir problemstillingen hvorvidt det kan sies å foreligge en rettferdig balanse mellom inngrepet og allmennhetens interesser på den ene siden og individets behov for beskyttelse på den andre siden. I henhold til konvensjonspraksis, synes betydningen av tilbudt erstatning ofte å være tillagt vesentlig vekt ved denne vurderingen. Angående dette blir det i *Banér v. Sweden* kort slått fast at det for kontrollinngreps tilfeller, ikke uten videre gir en rett til erstatning. Videre uttales det følgende:

”This does not exclude that the law may provide for compensation in cases where a regulation of use may have severe economic consequences to the detrimant of the property owner. The Commission is not required to establish in the abstract under which circumstances Article 1 (Art. 1) may require that compensation be paid in such cases. When assessing the proportionality of the regulation in question it will be of relevance

⁹⁰ Application no. 9118/80

⁹¹ Application no. 7151/75; 7152/75

⁹² I avgjørelsens punkt 6, avsnitt 9

whether compensation is available and to what extent a concrete economic loss was caused by the legislation.”⁹³

I denne saken ble det ikke påvist at inngrepet påførte klager økonomisk tap, og dette momentet ble derfor ikke tillagt vekt. På en generell basis vil en utvidet fiskerett som i vårt eksempel antakeligvis heller ikke medføre slike tap. Det kan imidlertid tenkes at dette kan være tilfellet for enkelte grunneiere. Dette gjelder for eksempel de grunneiere som driver med salg av fiskekort som en næringsvirksomhet, og spesielt aktuelt vil dette være i lakseførende vassdrag. I slike tilfeller vil det være nærliggende å gå ut i fra at inngrepet vil medføre betydelige økonomiske tap for den berørte. For at inngrepet skal anses som proporsjonalt, bør det derfor være muligheter for å få utbetalt erstatning i slike situasjoner. Her må det for øvrig nevnes at det angående betydningen av økonomisk kompensasjon for inngrepet, synes å ha vært en utvikling i konvensjonspraksis etter avgjørelsen i *Banér v. Sweden*. Mens domstolen tidlig gjorde klart at dette var et viktig moment ved avståelsesinngrep, synes dette ikke å ha vært tilfellet for kontrollinngrep. Praksis viser imidlertid at domstolen i en økende grad av tilfeller synes å komme til at krav om at erstatning må være gitt for at kontrollinngrepet skal være proporsjonalt.⁹⁴ Dette også i saker hvor inngrepet har bygget på tungtveiende samfunnshensyn.⁹⁵ I tilfelle dette ikke vil være en mulighet ved den eventuelle lovendringen, er dette derfor et moment som trekker i retning av at inngrepet bør anses som uforholdsmessig.

Angående allmennhetens interesser i dette eksempelet, må det nevnes at en utvidet rettighet til fiske vil være et positivt tiltak for friluftslivet på en generell basis. Det vil være naturlig å anta at en rett til fritt fiske kan bidra til et mer tilgjengelig fiske, samt øke interessen for denne aktiviteten. I denne sammenheng må det imidlertid påpekes at sportsfiske allerede i dag synes å være lett tilgjengelig, og vederlagene når det gjelder fiskekort framstår som ubetydelige.⁹⁶ Allmennhetens interesser synes derfor godt ivaretatt allerede etter gjeldende regelverk, og det foreligger heller ingen andre tungtveiende samfunnshensyn som kan sies å kunne begrunne en utvidet fiskerett som i dette eksempelet. På denne bakgrunn synes det derfor ikke å foreligge

⁹³ I punkt 6, avsnitt 12

⁹⁴ Se for eksempel *Fleri Soler and Camilleri v. Malta*, application no. 35349/05

⁹⁵ Se for eksempel *Hutten-Czapska v. Poland*, application no. 35014/97

⁹⁶ Se for eksempel nettstedet inatur.no, hvor det kan kjøpes døgnkort til kr. 50,-

en rimelig balanse mellom tiltaket og de virkningene dette vil ha for den berørte grunneier. Inngrepet bør derfor anses som et brudd på P1-1.

4.4.1.2 Forholdet til Grunnloven § 105

Spørsmålet om lovligheten angående allmennhetens rettighet til fritt fiske er også aktuelt i forhold til eiendomsvernet etter Grunnloven § 105. Fritt fiske som en allemannsrett var tema i en avgjørelse fra Høyesterett, inntatt i Rt. 2004 s. 1985. Spørsmålet i denne saken var hvorvidt etableringen av rettigheten om barns fiske etter § 18 i lakse-og innlandsfiskloven kunne skje uten erstatning til grunneierne jf. Grunnloven 105, og om bestemmelsen var i strid med EMK P1-1. I denne saken dreide det seg om en grunneier i Vinje kommune som eide to eiendommer med betydelige utmarksarealer bestående av vann, tjern, elver og bekker, til sammen litt over 30 000 daa. Vedkommende hadde i en årrekke arbeidet aktivt for å kultivere vassdragene for fiske, og områdene var som en følge av dette meget attraktive for nettopp dette. Han hadde selv fisket betydelige kvanta, noe av dette for salg. Han hadde imidlertid ikke solgt fiskekort. Grunneier gikk til søksmål mot staten og krevde dom for at personer under 16 år ikke skulle ha rett til vederlagsfritt fiske i vassdragene på hans eiendom, subsidiært at staten var erstatningspliktige for hans økonomiske tap.

Høyesterett redegjorde først for de forberedende arbeid forut for lovendringen, herunder vurderingen av bestemmelsens grunnlovsmessighet. Videre går retten til vurderingen av skillet mellom rådighetsinnskrenkninger og avståelse av eiendomsrett. Uten å konkludere med hvorvidt det i den foreliggende sak var enten en rådighetsinnskrenkning eller en rettighetsavståelse, går retten over til vurderingen av forholdet mellom allemannsretten og grunneierens eiendomsrett på et mer generelt plan. Det ble her konkludert med at lovfestingen av barns rett til fritt fiske innebar en etablering av en ny allemannsrett, hvor det videre ble uttalt:

”Det må også i en slik situasjon være adgang til en viss justering i pakt med tiden og forholdene, etter en nærmere vurdering av karakteren og omfanget av det inngrep i eiendomsretten som retten for allmennheten representerer. Hvorvidt en slik justering hvor det fra før av ikke har vært noen allemannsrett, kan gå like langt som der det

dreier seg om utvidelse av allemannsretter som har eksistert fra gammelt av, er det ikke nødvendig å gå inn på.”⁹⁷

At § 18 i lakse- og innlandsfiskeoven innebar en ny rettighet for allmennheten, ble derfor ikke tillagt særlig vekt. Etter å ha tatt stilling til synspunkt i den juridiske teori, går retten videre til behandlingen av spørsmålet om hvorvidt § 18 utløser krav om erstatning etter Grunnloven § 105. I den forbindelse finner retten at:

”Lovgiveren må kunne foreta en justering av grensen mellom grunneierens rådighetsrett og allmennhetens rettigheter, uten at dette utløser erstatningskrav fra grunneierne. Dette må også gjelde ved utvidelse av allemannsrettene til å omfatte en rådighet av en annen karakter enn de tradisjonelle.”⁹⁸

I den konkrete helhetsvurderingen ble det blant annet lagt vekt på at inngrepet hadde bakgrunn i en lovendring som var generell og således gjeldende for alle grunneiere i vassdrag, samt at § 18 var forutsatt å innebære kun et mindre vesentlig inngrep i grunneierens fiskerett. Av avgjørende betydning var det imidlertid at det i § 18 finnes en unntaksbestemmelse, som i praksis skal forhindre at fiskeretten vil bli av et slikt omfang at det vil komme i konflikt med Grunnloven § 105. Høyesterett konkluderte på bakgrunn av dette med at den adgang som var gitt angående barns fiskerett, var innenfor de inngrep som kunne foretas uten å utløse krav om erstatning etter Grunnloven § 105. En viktig presisering angående barns fiskerett er at den etter § 18 tredje ledd ikke gjelder i vassdrag eller deler av vassdrag som fører anadrome laksefisk, eller i kunstige fiskedammer på land.

Problemstillingen blir om det presenterte eksempelet vedrørende fritt fiske for alle vil være i strid med Grunnloven § 105. Det forutsettes i det følgende at en slik fiskerett skal gjelde både i innsjøer og vassdrag. Det må først avgjøres hvorvidt dette er en rådighetsinnskrenkning eller en avståelse av eiendomsrett. For at det skal foreligge en avståelse av eiendomsrett, må det ha skjedd en faktisk overføring av den aktuelle rettigheten fra en rettighetshaver til en annen. Ved en lovendring som skulle gi alle rett til vederlagsfritt fiske på private eiendommer, ville

⁹⁷ Avsnitt 49

⁹⁸ Avsnitt 58

disse få en ny rettighet. Samtidig mister grunneieren retten til å råde over fisket, som medfører at lovendringen innebærer et moment av rettighetsoverføring. Lovendringen ville innebære at han måtte dele denne retten med allmennheten, slik at han ikke lenger ville ha en eksklusiv fiskerettighet. Men man kan ikke si at grunneieren har mistet sin rett til slikt fiske, da han fortsatt har denne i behold. Dette taler for at det er mest nærliggende å anse en slik lovendring som en rådighetsinnskrenkning.

Spørsmålet blir derfor hvorvidt rådighetsinnskrenkningen, i form av en vederlagsfri fiskerett for allmennheten, er tilstrekkelig inngripende til å utløse erstatningsplikt etter Grunnloven § 105. Som det ble redegjort for i punkt 4.2.2 er det ikke tilstrekkelig at inngrepet er vesentlig, for at det skal utløse erstatningsansvar må det være sterkt urimelig. Spørsmålet må avgjøres på bakgrunn av en konkret helhetsvurdering. I Høyesteretts avgjørelse angående barns fiskerett ble det blant annet vektlagt at inngrepet måtte kategoriseres som et mindre vesentlig inngrep. Dette på bakgrunn av at fiskeretten kun gjaldt fritidsfiske for barn. Ved en utvidelse av denne retten, vil inngrepet imidlertid fremstå som av en mer inngripende art. Dette på grunn av at fisket i det presenterte eksempelet vil omfatte kunne utøves både i innsjø og vassdrag, og også med andre redskaper enn håndholdte. I forhold til en grunneier som tidligere ikke har benyttet seg nevneverdig av fiskeretten, vil det også i et slikt inngrep kunne kategoriseres som mindre vesentlig. Dette vil i tråd med den foreliggende rettspraksis neppe kunne utløse noen erstatningsplikt. Dette illustrerer at selv relativt store utvidelser av den någjeldende allemannsretten kan komme til å måtte tåles erstatningsfritt av grunneierne.

Dette kan imidlertid være annerledes hvis situasjonen gjelder en grunneier som fram til lovendringen har hatt salg av fiskekort som sin hovedbeskjeftigelse. Et slikt tilfelle kan i verst tenkelige utfall innebære at grunneier mister all den inntekt han baserer sitt livsopphold på. Inngrepet vil således ramme grunneieren meget hardt, og rådighetsinnskrenkningen i et slikt tilfelle synes derfor å fremstå som ”sterkt urimelig” jf. Rt. 2005 s. 469 (Gardermoen). Gode grunner taler derfor for at inngrepet i dette tilfellet kan være i strid med Grunnloven § 105, og således utløse en erstatningsplikt for staten. Slik jeg ser det, fremstår det imidlertid som lite sannsynlig at det skal bli aktuelt å foreta en såpass inngripende utvidelse av fiskeretten, i alle fall uten bruk av unntaksbestemmelser.

4.4.2 Storviltjakt

Retten til jakt er i all hovedsak regulert gjennom viltloven, slik den rettslige situasjonen er i dag. Loven gjelder i henhold til § 2 alle viltlevende landpattedyr og fugler, amfibier og krypdyr. Retten til jakt og fangst er regulert i lovens kapittel VII, og § 27 fastslår at grunneieren har enerett til jakt og fangst, men med unntak av de innskrenkninger som følger av samme lov, eller av forskrifter gitt i medhold av loven. Av slike innskrenkninger kan nevnes bygdeallmenningsloven § 7-1 og fjellova § 23, som angir jaktrett for henholdsvis bygdeallmenninger og statsallmenninger. I forhold til allmennhetens jakt i statsallmenninger vil det ikke kunne oppstå motstrid med EMK, da staten ikke er rettighetssubjekt etter konvensjonen. For øvrig følger det av viltloven § 36 at det skal søkes å legge til rette for allmennhetens jakttilgang. Av bestemmelsens første ledd følger at kommunen skal søke å oppnå en ”minnelig ordening” for salg av jaktkort i samråd med grunneierne på større områder hvor allmennheten ikke har adgang til småviltjakt. Dersom dette ikke lar seg gjøre, er det etter annet ledd en viss adgang til å pålegge grunneierne å selge jaktkort. Det er da et vilkår at det må dreie seg om en situasjon hvor uheldige bestandsforhold kan oppstå, og det er således hensynet til naturen og dens arter som ligger bak denne adgangen, ikke hensynet til allmennheten. For øvrig kan grunneieren på frivillig basis inngå særskilt avtale om bortleie av jaktrett jf. viltloven § 28.

Slik situasjonen er i dag med tanke på den gjeldende rett, kan det vanskelig tenkes å oppstå motstrid med EMK. Dersom rettssituasjonen skulle endre seg slik at for eksempel storviltjakt skulle bli en allemannsrett selv på privat eid grunn, må dette vurderes konkret opp i mot P1-1. Et hypotetisk eksempel, som blir presentert i Marianne Reuschs doktorgradsavhandling *Allemannsretten*, er at Stortinget gjennom lov gjør storviltjakt på alle jaktbare arter til en allemannsrett, hvor det oppnevnes et offentlig organ som skal fordele lisensene uten fortrinnsrett for grunneier.⁹⁹ Spørsmålet blir da om dette vil være problematisk med tanke på eiendomsvernet i henhold til EMK P1-1. Som tidligere nevnt må det først tas stilling til hvorvidt det foreligger en eiendomsinteresse. Som det ble redegjort for i punkt 4.2.1 vil grunneier angående den faste eiendom normalt ha en eiendomsinteresse i henhold til konvensjonsbestemmelsen. Det samme legges til grunn angående dette eksempelet. Det neste spørsmålet blir derfor hvorvidt det kan sies å foreligge et inngrep i henhold til P1-1.

⁹⁹ Reusch (2012) s. 436

En avgjørelse som kan være illustrerende angående dette spørsmålet for jaktrettigheters vedkommende, er EMDs dom i saken *Chassagnou and others v. France*.¹⁰⁰ I denne saken var det en rekke grunneiere i Frankrike som hadde gått til sak på grunnlag av en fransk lov som påla grunneiere av mindre eiendommen medlemskap i de kommunale jegerforeningene. Videre innebar loven at jegerforeningene skulle overføre jaktretten fra grunneierne og over til lokale jegere som var medlemmer av foreningen. Grunneierne beholdt imidlertid sin rett til å jakte i kraft av å være medlemmer av disse jegerforeningene. Et av hensynene bak denne loven var blant annet å forebygge ulovlig jakt, samt legge til rette for allmennhetens tilgang til jakt. Slik situasjonen var før den omstridte loven trådte i kraft, hadde grunneierne eksklusiv rett til jakt på den eiendom de hadde eiendomsrett over.

Selv om tapet av eksklusiv jaktrett innebar en begrensning i eiendomsrådigheten for grunneierne, var det imidlertid ikke dette spørsmålet som var påklaget til EMD. Klagerne hadde gått til sak på bakgrunn av at de prinsipielt var i mot jakt, da jakt stred i mot deres moralske overbevisning. De hadde et ønske om å gjøre om eiendommene til naturreservater, slik at dyrene kunne leve i frihet uten å være gjenstand for noen former for utøvelse av jakt. Å anlegge naturreservater hadde de ikke mulighet til så lenge de var pålagt medlemskap i jegerforeningene, og dette var årsaken til at klagerne hadde gått til sak mot den franske staten. Den franske stat hevdet på sin side at forstyrrelsen på klagernes eiendom var av ubetydelig karakter, da de i realiteten ikke var blitt fratatt sin bruksrett til eiendommen. Angående hvorvidt det i denne saken var skjedd et inngrep i klagers eiendomsinteresse, uttalte domstolen:

”However, although opposed to hunting on ethical grounds, they are obliged to tolerate the presence of armed men and gun dogs on their land every year. This restriction on the free exercise of the right to use undoubtedly constitutes an interference with the applicants’ enjoyment of their rights as the owners of property.”¹⁰¹

Situasjonen i denne saken skiller seg fra det presenterte eksempelet på grunn av det etiske momentet. For øvrig må det sies at den faktiske rådighetsbegrensningen i denne saken ikke kan sies å være av et særlig stort omfang. Denne avgjørelsen kan derfor tolkes som et moment

¹⁰⁰ Application nos. 25088/94, 28331/95, 28443/95

¹⁰¹ I avgjørelsens avsnitt 74

for at terskelen vedrørende inngrepsvilkåret etter P1-1 synes å være lav. I det presenterte eksempelet vedrørende en utvidet jaktrett synes det klart at dette inngrepet ville skyldes et tiltak truffet av den offentlige myndighet. Videre må det sies at inngrepet i dette eksempelet på et generelt plan framstår som mer inngripende enn hva tilfellet var i Chassagnou and others. Dette blant annet på grunnlag av at grunneier i denne avgjørelsen beholdt sine jaktrettigheter, i motsetning til i det hypotetiske eksempelet hvor det foreslås en lisensordning uten fortrinnsrett for grunneier. For øvrig må det tillegges vekt at EMD i Chassagnou and others kom fram til at det "undoubtedly" forelå et inngrep, selv om dette inngrepet framsto som mindre vesentlig.¹⁰² Denne dommen var en storkammeravgjørelse, og i henhold til alminnelige rettskildeprensipp vil den derfor normalt måtte tillegges betydelig vekt i senere spørsmål av samme art. Den var imidlertid ikke enstemmig, da det i forhold til P1-1 isolert sett var 12 av 17 dommere som stemte for at det forelå et brudd på konvensjonsbestemmelsen. Videre vil denne ordningen kunne føre til økonomiske konsekvenser for den opprinnelige rettighetshaver, og kan således føre til at denne rammes vesentlig hardere. Dette er momenter som taler i retning av at det foreligger et inngrep i grunneierens eiendomsinteresse. På bakgrunn av dette må det derfor sies at allmennhetens rett til storviltjakt i det hypotetiske eksempelet klart framstår som et inngrep i konvensjonens forstand.

Videre må det avgjøres hvilken regel inngrepet skal vurderes etter: prinsippregelen, avståelsesregelen eller kontrollregelen? I den tidligere nevnte avgjørelse *Banér v. Sweden* ble det drøftet hvorvidt inngrepet innebar en avståelse eller en rådighetsinnskrenkning for grunneier. Det ble blant annet lagt vekt på at grunneieren beholdt eneretten til fiske med andre redskaper enn håndholdte, og det ble derfor konkludert med at det var en rådighetsinnskrenkning og ikke en avståelse. I det hypotetiske eksempelet hvor storviltjakt kan bli en rettighet for allmennheten, vil imidlertid grunneieren miste all rett til jakt på storvilt da det ikke vil være noen fortrinnsrett for grunneier. Lovendringen ville således for jaktrettighetenes tilfelle innebære en total overføring av rådighet fra grunneieren til allmennheten. Dette taler for at det i dette tilfellet vil foreligge en avståelse av rettighet tilknyttet eiendom. Det må da vurderes etter avståelsesregelen, og ikke kontrollregelen.

¹⁰² I avsnitt 74

Neste spørsmål er hvorvidt inngrepet kan rettferdiggjøres i henhold til P1-1 første ledd. Vedrørende vilkåret om tilstrekkelig hjemmel vil dette kravet, som den tidligere drøftelse viser, normalt være oppfylt i tilfeller hvor rettsendringen består av formell lov gitt av den lovgivende myndighet. På grunnlag av dette legges det til grunn at hjemmelskravet ved denne lovendringen er oppfylt. Når det gjelder vilkåret angående legitimt formål, legges det her til grunn at en slik utvidet jaktrett vil være begrunnet i et hensyn om økt tilgang til jakt for allmennheten, og eventuelt en bedre forvaltning av de viltressurser som finnes i landet. Videre kan en slik lovendring være begrunnet i hensynet til viltet som sådant, med tanke på forebygging av sykdom, utsulting som en følge av mangel på fôr etc. Alle disse hensyn må sies å være i allmennhetens interesse, og vil således være legitime formål for denne lovendringen.

Spørsmålet blir derfor hvorvidt en slik lovendring kan sies å være proporsjonal. Kjernen i denne vurderingen er, som tidligere gjort rede for, at det må foreligge en rimelig balanse mellom allmennhetens interesser og individets interesser samt behovet for beskyttelse. Det vil være naturlig å gå ut fra at en slik lovendring som den presenterte vil medvirke til å gi allmennheten en bedre tilgang til jaktrettigheter, samt sikre likestilling mellom de som har grunneierrettigheter til gode jaktmarker, og de som ikke er like heldige. I tilfelle en slik lovendring skulle være begrunnet i hensynet til viltet, herunder forebygging mot sykdommer etc., vil dette være et hensyn som bør tillegges større vekt enn dersom det utelukkende er jegerens interesser som er bakgrunnen for lovendringen. Dette på grunn av at en forsvarlig forvaltning av viltartene vil være i allmennhetens interesse, ikke bare jegerens.

En sak med en lignende problemstilling, er EMDs avgjørelse i *Chabauty v. France*.¹⁰³ I denne saken ønsket klageren, i likhet med i *Chassagnou and others*, å få skilt ut sin eiendom fra det sammenslåtte området for jaktfellesskap i den kommunale jegerforeningen. Saken skilte seg imidlertid fra situasjonen i *Chassagnou and others*, da klageren i *Chabauty* ikke var motstander av jakt på et prinsipielt grunnlag. Bakgrunnen for søksmålet var derimot at vedkommende ønsket å beholde jaktrettighetene for seg selv, uten at medlemmene av den kommunale jegerforeningen skulle dra nytte av disse rettighetene. Dette på grunn av at klager ønsket å leie ut jaktrettighetene og således motta vederlag for dette. Domstolen konkluderte i denne saken med at det på grunnlag av statens vide skjønnsmargin ikke forelå et brudd på P1-1. Denne

¹⁰³ Application no. 57412/08

saken har lignende problemstilling som den presenterte lovendringen, da det i begge disse situasjonene dreier seg om at andre enn grunneier kan utøve jaktrettigheter på eiendommen, og uten grunneiers samtykke. Videre har grunneieren i begge situasjonene ikke anledning til å utnytte sin rettighet ved å leie ut jaktrettigheter. Denne avgjørelsen kan således være et moment som trekker i retning av at en slik lovendring ikke vil innebære et brudd på P1-1. På den andre siden er det et moment som skiller disse to situasjonene, ved at grunneier i vårt eksempel ikke lenger har sin rettighet i behold overhodet, som en følge av lisensordningen hvor grunneier ikke vil ha fortrinnsrett. Dette i motsetning til i Chabauty, hvor grunneieren fortsatt hadde full anledning til å jakte på det sammenslåtte området for jaktfellesskap, inkludert på sin egen eiendom. Dette momentet bør derfor ikke tillegges avgjørende vekt.

En annen sak med lignende problemstilling, er avvisningsavgjørelsen i saken Nilsson v. Sweden.¹⁰⁴ Klageren eide et landområde som var en del av et større jaktområde, og var i medhold av den svenske Lagen om viltvårdsområden pålagt å koordinere sin jakt med de øvrige grunneierne i dette området. Grunneierne var medlemmer av Norrfjärdens viltvårdsområdeforening, som hadde vedtatt at all elgjakt skulle skje gjennom jakt i fellesskap. Klageren ønsket imidlertid å få skilt ut sin eiendom fra dette jaktområdet slik at han kunne jakte selvstendig, noe som hadde blitt avslått i det svenske rettssystemet. Klageren hevdet på bakgrunn av dette at det blant annet forelå et brudd på P1-1, noe han ikke fikk medhold i, blant annet på grunnlag av den vide skjønnsmargin som staten ble tilkjent. Angående dette ble det uttalt følgende:

”In determining whether this requirement is met, the Court recognises that the State enjoys a wide margin of appreciation with regard both to choosing the means of enforcement and to ascertaining whether the consequences of enforcement are justified in the general interest for the purpose of achieving the objective of the law in question. It also finds that the maintenance of an area aimed at promoting game conservation and the common interests of hunting right holders is a legitimate aim in the general interest.”¹⁰⁵

¹⁰⁴ Application no. 11811/05

¹⁰⁵ På side 12 i avgjørelsen

Av momenter som ble tillagt vekt i denne saken, var blant annet at den svenske lovgivningen gjaldt både statlig og privat eid land, samt at grunneierne som var medlemmer i jaktforeningene hadde muligheten til å påvirke de beslutningene som ble tatt innad i disse foreningene. Av avgjørende betydning var imidlertid at den svenske lovgivning hadde unntaksbestemmelser for tilfeller hvor grunneieren var i mot jakt på et etisk grunnlag. Domstolen konkluderte derfor med at inngrepet var proporsjonalt. I likhet med i Chabauty, hadde grunneieren også i denne saken fortsatt anledning til å praktisere jakt selv. Videre var det et sentralt moment at grunneierne inntil en viss grad hadde beslutningsmyndighet når det gjaldt de nødvendige tiltak angående forvaltningen og beskyttelsen av jaktområdet. Dette inngrepet framstår derfor som av en betydelig mindre inngripende karakter enn i vårt eksempel.

For øvrig må det nevnes at det ser ut til at EMD i den nyere tid har valgt å tillegge statene en mindre vid skjønnsmargin ved proporsjonalitetsvurdering i enkelte saker, og dette ser særlig ut til å gjelde i saker angående jaktrettigheter. Domstolen kom som nevnt til at det forelå konvensjonsbrudd i Chassagnou and others i året 1999. Videre kom domstolen til at det forelå konvensjonsbrudd også i Schneider v. Luxembourg¹⁰⁶ og Herrmann v. Germany¹⁰⁷ fra henholdsvis 2007 og 2012, som gjaldt spørsmål av lignende art. Dette på tross av at disse sakene gjaldt reguleringer av mindre inngripende karakter enn i Chassagnou. Alle disse sakene gjaldt imidlertid klagere som ble rammet av jakten på grunn av moralske overbevisninger. Dette momentet synes også å ha vært utslagsgivende i samtlige saker. Det fremstår derfor som noe uklart hvorvidt denne tendensen skal tillegges vekt i lignende saker, men hvor det moralske elementet ikke gjør seg gjeldende.

Et særskilt spørsmål angående denne lovendringen er hvorvidt lisensene skal løses mot vederlag eller ikke. Det vil være naturlig å gå ut fra at en vederlagsplikt ville være aktuelt, blant annet på bakgrunn av at dette synes å være en allerede vel etablerte praksis. Et viktig moment vedrørende proporsjonalitetsvurderingen, vil derfor være hvorvidt inntektene fra lisenssalget skal gå til grunneier eller staten. I tilfelle inntektene ikke vil tilfalle grunneier, vil dette medføre at enkelte grunneiere kan komme til å bli relativt hardt rammet. Dette for det første på grunn av at de mister den verdien jakt i seg selv gir i form av felt vilt, og for det andre mister

¹⁰⁶ Application no. 2113/04

¹⁰⁷ Application no. 9300/07

de verdien av å ha mulighet til å leie bort jaktrettighetene. For enkelte kan dette innebære et bortfall av en særdeles viktig inntektskilde, som i noen tilfeller kan være av et stort omfang. I følge tall fra Statistisk Sentralbyrå ble det i jaktåret 2013/2014 felt i underkant av 35 000 elg,¹⁰⁸ og i overkant av 36 000 hjort¹⁰⁹. Dette viser at det er snakk om relativt store verdier. Dette er et moment som taler for at det vedrørende denne lovendringen, foreligger momenter som kan sies å fremstå som uforholdsmessige, særlig med tanke på at grunneier kan bli rammet hardt. På bakgrunn av dette bør et slikt inngrep anses å være i strid med P1-1.

4.5 Kommersiell utnyttelse av allemannsretten

Med kommersiell bruk menes en utnyttning av allemannsretten som en variant av organisert aktivitet hvor næringsvirksomhet eller et mål om økonomisk gevinst inngår som et element.¹¹⁰ Kommersiell bruk av allemannsretten synes særlig aktuell i forbindelse med turist- og reiselivsnæring. Det finnes mange tenkelige måter å utnytte allemannsretten på gjennom en kommersiell bruk. I det følgende vil det forsøkes å trekke opp forholdet til EMK og Grunnloven gjennom noen eksempler. For øvrig kan det nevnes at forholdet mellom kommersiell bruk av allemannsretten og eiendomsvernet etter henholdsvis EMK og Grunnloven § 105, så vidt jeg kan se, foreløpig ikke har vært oppe til behandling verken i EMD eller Høyesterett.

Den kommersielle bruken av allemannsretten på et generelt plan er ikke regulert av friluftsløven slik den er i dag. Grunneierens stilling ved den kommersielle bruken i forhold til friluftsløven ble for noen år tilbake vurdert i *Kommersiell utnyttelse av allmennhetens frie ferdselsrett* av Arve Martin Bjørnvik. Forfatteren konkluderer her med at det ikke synes å være grunnlag for en alminnelig regel om at grunneieren kan forby foretak å drive med organisert ferdsel for allmennheten, ervervsmessig organisering av allmennhetens ferdsel kan derfor ikke forbyes med mindre tålegrensen overskrides.¹¹¹ Dette synes fortsatt å være gjeldende rett slik situasjonen er i dag.

¹⁰⁸ Statistisk sentralbyrå (2014a)

¹⁰⁹ Statistisk sentralbyrå (2014b)

¹¹⁰ Reusch (2012) s. 230

¹¹¹ Bjørnvik (1999), s. 17

En eventuell kommersiell bruk av allemannsretten kan for eksempel gå ut på en utnyttelse av høstingsretten, eksempelvis med en kommersialisering av jakt på privat eiendom. Man kan for eksempel se for seg en næringsvirksomhet som arrangerer guidet jakt på rovvilt, herunder ulv, bjørn, jerv og gaupe. Denne typen jakt ser ut til å være utbredt i en del andre land, blant annet synes dette å være tilfellet for en del land i det østlige Europa. Rettighetene til jakt på rovdyr er i utgangspunktet en grunneierrettighet jf. viltloven § 27. Departementet kan imidlertid etter § 35 bestemme at også andre enn den jaktberettigede kan utføre felling, og dette synes særlig aktuelt ved jakt på rovvilt.¹¹² Ved en kommersiell utnyttelse av jaktretten vil en slik bruk ikke medføre at grunneier totalt mister sin rett. Hvorvidt denne rettigheten kan utnyttes av grunneier, vil fortsatt kun avhenge av om vedkommende oppfyller vilkårene til deltakelse i lisensjakt på rovvilt.¹¹³ Måten en slik adgang kan gå ut over grunneierens eiendomsrettigheter på, er for det første at vedkommende blir nødt til å finne seg i en økt ferdsel av jegere samt utøvelse av jakt på sin eiendom. Videre vil det i tilfelle grunneier selv kunne tenke seg å markedsføre en lignende virksomhet, by på utfordringer i forhold til en økt konkurranse. Et slikt inngrep vil i forhold til P1-1 derfor ikke kunne kategoriseres som et avståelsesinngrep, men passer bedre inn under kontrollregelen, eventuelt prinsippregelen.

Et spørsmål som melder seg, er at en slik jaktadgang umiddelbart kan synes å tilgodese kun en liten del av samfunnet, nemlig jegerne. Dette kan fremstå som problematisk i forhold til at et inngrep skal være begrunnet i hensynet til allmennhetens interesse jf. P1-1 annet ledd. På den andre siden kan det imidlertid synes å foreligge hensyn som kan forsvare at et slikt tiltak er i samsvar med allmennhetens interesse. For eksempel er det ifølge Direktoratet for naturforvaltning et behov for økt deltagelse ved jakt på jerv, da det synes å være et gap mellom antall felte jerv og den kvote som blir satt.¹¹⁴ Dette viser at det er et behov for å motivere og stimulere til jakt på rovdyr, i tillegg til at det antakelig også foreligger et behov for større kunnskap angående slike jaktformer. En mulighet til å drive med guidet jakt på rovdyr vil kunne bidra til å oppfylle slike behov. Dette er momenter som taler for at kravet om legitimt formål i henhold til P1-1 bør anses oppfylt.

¹¹² Se også forskrift om forvaltning av rovvilt, under kommentarer til forskriftens enkelte bestemmelser; § 10, femte ledd

¹¹³ Se forskrift om forvaltning av rovvilt, § 15

¹¹⁴ Direktoratet for naturforvaltning (2013)

Når det gjelder proporsjonalitetsvurderingen, vil interesser som hensynet til en forsvarlig rovdyrforvaltning normalt være en interesse som bør tillegges vekt i en slik vurdering. Dette kan tilsi at staten i et slikt tilfelle bør tillegges en vid skjønnsmargin for å avgjøre hvilke midler som egner seg best til å ivareta disse interessene. Videre kan en stimulering til økt jakt på rovdyrartene være noe også mange grunneiere antakeligvis vil anse som et viktig formål. Dette vil imidlertid ikke nødvendigvis gjelde for alle grunneiere, da det kan forekomme motstridende meninger angående dette. Dette kan derfor ikke tillegges særlig vekt. Man kan nok gå ut fra at en slik kommersiell bruk av jaktretten sannsynligvis ikke vil ramme grunneierne særlig hardt, blant annet vil ikke grunneieren gå glipp av store verdier i form av felt vilt etc. Basert på en helhetsvurdering foreligger det således gode grunner som taler for at inngrepet er proporsjonalt. Med mindre det i en gitt situasjon vil være en grunneier som er motstander av jakt på bakgrunn av etiske momenter, som i avgjørelsen *Chassagnou and others v. France*, bør en slik kommersiell utnyttelse av allemannsretten sannsynligvis kunne tillates i forhold til P1-1.

Forholdet mellom en kommersiell bruk av ferdselsretten og frilufsloven var tema i en nylig avsagt dom i Høyesterett, inntatt i Rt. 2014 s. 36. Et av spørsmålene som var oppe til behandling, var hvorvidt driveren av en kommersiell skiskole hadde rett til fri ferdsel i et alpinanlegg. Høyesterett kom her til at frilufslovens regler om fri ferdsel innebærer at skianlegget ikke kan nekte drift av skiskole i anlegget. Dette til tross for at skiskolen sto i et konkurranseforhold til skianleggets egne muligheter til å drifte skiskole i anlegget. Høyesterett drøftet i denne saken blant annet hvorvidt andres kommersielle bruk av nedfartene i alpinanlegget på eiendommen måtte regnes som ”til utilbørlig fortrengsel” for grunneierens bruk av området, i henhold til frilufsloven § 2. Dersom andres kommersielle bruk av nedfartene skulle være tillatt, ville dette medføre økt konkurranse for grunneieren, med påfølgende tap i fortjeneste i forhold til de inntektene han kunne hatt. Høyesterett la i denne sammenheng vekt på at et slik kommersielt organisert frilufsliv ville virke positivt vedrørende frilufslovens formål i § 1 om å fremme frilufslivet som en helsefremmende, trivselsskapende og miljøvennlig fritidsaktivitet.¹¹⁵ Det ble videre tillagt vekt at spørsmålet om å unnta kommersiell virksomhet fra allemannsretten ble behandlet av Stortinget i forbindelse med en revisjon av frilufsloven i 1996,

¹¹⁵ Rt. 2014 s. 36, avsnitt 64

hvor dette ble avvist av flertallet.¹¹⁶ Det ble imidlertid ikke drøftet nærmere hvorvidt det å tillate kommersiell utnyttelse av eiendommen ville innebære en ”utilbørlig fortrengsel” for grunneieren. Ettersom en tillatelse av dette ville innebære en økonomisk konsekvens for grunneier, om enn noe usikkert i forhold til den økonomiske størrelsesorden, er dette et moment som taler for at dette vilkåret kan tenkes oppfylt. En mulig tolkning av dette momentet kan være at Høyesterett i den foreliggende saken har strukket seg noe lenger her enn i forhold til et tolkningsresultat basert på en naturlig språklig forståelse av ordlyden i frilufslovens § 2. Dette kan fremstå som noe problematisk vedrørende hjemmelskravet etter P1-1, som angir at myndighetene må opptre i samsvar med nasjonal rett. En annen sak er at dette sannsynligvis ikke er tilstrekkelig til å konstatere brudd på hjemmelskravet i henhold til P1-1. Praksis fra EMD viser at domstolen normalt er tilbakeholden i sin prøving av dette dersom spørsmålet har vært vurdert for nasjonale domstoler.¹¹⁷

Høyesterett vurderte i denne saken kun forholdet til frilufsloven. Eiendomsvernet etter EMK tilleggsprotokoll 1 art. 1 var således ikke et tema. Som avgjørelsen viser, godtar Høyesterett at ferdsel skal tillates til tross for at det kan medføre økonomiske konsekvenser for eieren av alpinanlegget. Som tidligere nevnt, er det økonomiske elementet ofte et viktig moment ved vurderingen av et eventuelt brudd på P1-1. Dette er et moment som kan tale for at klager i enkelte tilfeller kan rammes hardt, som igjen bør tillegges vekt ved vurderingen av forholdsmessigheten i den aktuelle situasjonen. I denne saken ville det imidlertid kun gå utover en brøkdel av grunneierens potensielle inntektsgrunnlag, da hovedbeskjeftigelsen var inntekt ved salg av heiskort. I tillegg vil grunneier selv også inntil en viss grad dra nytte av skiskolevirksomheten, i form av inntekter fra solgte heiskort til både instruktører og elever. Dette momentet kan derfor ikke tillegges særlig vekt. Videre er det et moment at grunneieren har investert store ressurser i anlegget, ressurser som utenforstående ved en kommersiell utnyttelse drar nytte av uten å ha investert noe selv. Så vidt jeg kan se, medfører den kommersielle utnyttelse av ferdselsretten imidlertid ikke betydelige ulemper eller forstyrrelser, ut over å være et provoserende element på det psykiske plan. På bakgrunn av dette kan det derfor vanskelig tenkes at denne adgangen skal fremstå som uforholdsmessig med tanke på de involverte interessene. Den kommersielle bruken av ferdselsretten vil derfor ikke innebære et brudd på P1-1.

¹¹⁶ Rt. 2014 s. 36, avsnitt 64

¹¹⁷ Solheim (2009) s. 61

Samtidig som samfunnet som helhet utvikler seg, har også friluftslivet som sådan gjennomgått en stor utvikling. I den forbindelse har det vokst fram en del nye ferdselsformer, som for eksempel hopping i fallskjerm, fjellklatring, dykking, paragliding, kiting etc. Forholdet mellom disse nye ferdselsformene og friluftsløven er behandlet i *Nyere ferdselsformer i friluftslivet*.¹¹⁸ Forfatteren konkluderer her med at friluftsløven omfatter nye ferdselsformer så lenge de er trivselsskapende og helsefremmende, og så lenge de ikke innebærer større ulempe for miljø og grunneier enn hva den tradisjonelle ferdsel medfører.¹¹⁹ Når det gjelder forholdet mellom de nye ferdselsformene og eiendomsvernet etter P1-1, synes forfatteren å vurdere dette spørsmålet dithen at ferdselsformene normalt må anses å passere i henhold til statens vide skjønnsmargin på dette området.¹²⁰ Dette er en vurdering jeg velger å si meg enig i, i alle fall når det gjelder omfanget av utøvelsen av disse ferdselsformene slik situasjonen ser ut til å være i dag. Felles for de nye ferdselsformene synes å være at disse normalt setter enda mindre fysiske spor i naturen enn ferdsel til fots medfører. Så vidt jeg kan se, vil en kommersiell bruk av disse ikke være mer inngripende eller til større ulempe for grunneier enn hva tilfellet var i Rt. 2014 s. 36 om kommersiell ferdsel i alpinanlegg. Videre må det nevnes at flere av disse formene for friluftsliv i dag er nærmere regulert, hvor dette således vil være med på å bidra til at det ikke oppstår spørsmål angående grunneierens eiendomsvern.¹²¹ Gode grunner taler derfor for at det vedrørende P1-1, bør gjelde samme resultat for en kommersiell utnyttelse av de nye ferdselsformene.

5 Avslutning

Som denne oppgaven viser, skal det skje relativt omfattende utvidelser av allemannsretten før grunneier vil nyte godt av et eiendomsvern i henhold til EMK P1-1, art. 8, og/eller Grunnloven § 105. Særlig i forhold til Grunnloven §105 må det sies at det vanskelig kan tenkes at allmennheten i den overskuelige fremtiden skal få slike rettigheter som vil medføre motstrid

¹¹⁸ Dannevig (2010)

¹¹⁹ Dannevig (2010) s. 76

¹²⁰ Dannevig (2010) s. 12

¹²¹ Se for eksempel Reusch (2012) s. 220-221, som trekker fram luftfartslovgivningen i forhold til fallskjermhopping som et av flere eksempel, hvor tillatelse til landing i planlagt landingsområde skal innhentes fra grunneieren.

med grunnlovsvernet. I følge Eivind Smith framstår det som ”lite sannsynlig” at det i fremtiden vil bli gitt erstatning på bakgrunn av rådighetsbegrensninger,¹²² noe jeg velger å si meg enig i. Allmennhetens rettighet til fast eiendom er imidlertid ikke fastslått en gang for alle, og utviklingstendensen går i en retning av allmennhetens favør. Når det gjelder eiendomsvernet etter P1-1, synes det imidlertid å ha skjedd en utvikling hvor tendensen går mot et sterkere eiendomsvern. I enkelte tilfeller kan man derfor si at man bør trå varsomt med tanke på å etablere nye, omfattende rettigheter for allmennheten. Videre er det også interessant at det kan se ut til at eiendomsvernet etter EMK har en noe større rekkevidde vedrørende rådighetsinnskrenkninger enn man kan si om Grunnloven § 105. Etter min mening framstår det imidlertid som lite sannsynlig også i forhold til EMK art. 8 og P1-1 at allmennheten skal komme til å få slike rettigheter, at det vil bli problematisk med tanke på EMK og dens tilhørende protokoller.

¹²² Smith (2009) s. 473

Litteraturliste

Lover og traktater

1814	Kongeriget Norges Grundlov (Grunnloven) av 17. Mai 1814
1957	Lov om friluftslivet (friluftsløven) av 28. juni 1957 nr. 16
1975	Lov om utnyttning av rettar og lunnende m.m. i statsallmenningane (fjellova) av 6. juni 1975 nr. 31
1981	Lov om jakt og fangst av vilt (viltloven) av 29.05.1981 nr. 38
1992	Lov om laksefisk og innlandsfisk mv. (lakse- og innlandsfiskloven) av 15. mai 1992 nr. 47
1992	Lov om bygdeallmenninger (bygdeallmenningsloven) av 19. Juni 1992 nr. 59
1999	Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven) av 21.05.1999 nr. 30
2000	Lov om vassdrag og grunnvann (vannressursloven) av 24.november 2000 nr. 82
2011	Lov om endringer i friluftsløven og straffeløven av 16.09.2011 nr. 41
EMK	Den europeiske menneskerettskonvensjon, Roma 1950

Forarbeider og forskrifter

Ot.prp. nr. 29 (1991-1992)	Lov om laksefisk og innlandsfisk m.v
Inst.O. nr. 53 (1991-1992)	Tilleggsinnstilling fra kommunal- og miljøvernkomiteen om lov om laksefisk og innlandsfisk m.v.
Prop.88 L (2010-2011)	Endringer i friluftsløven og straffeløven
FOR-2005-03-18-242	Forskift om forvaltning av rovvilt

Internasjonale avgjørelser

James and others v. The United Kingdom	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 21. Februar 1986
Agosi v. The United Kingdom	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 24. oktober 1986
Banér v. Sweden	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 9. mars 1989
Sporrong and Lönnroth v. Sweden	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 23. september 1982
Mellacher and others v. Austria	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 19. desember 1989
Niemietz v. Germany	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 16. desember 1992
Buckley v. The United Kingdom	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 29. september 1996
Hentrich v. France	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 3. juli 1997
Chassagnou and others v. France	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 29. april 1999
S.A. Dangeville v. France	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 16. april 2002
Stretch v. The United Kingdom	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 24. juni 2003
Hatton and others v. The United Kingdom	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 08. juli 2003

Capital Bank AD v. Bulgaria	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 24. november 2005
Hutten-Czapska v. Poland	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 19. juni 2006
Draon v. France	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 21. juni 2006
Maurice v. France	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 21. juni 2006
Fleri Soler and Camilleri v. Malta	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 26. september 2006
Schneider v. Luxembourg	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 10. juli 2007
Nilsson v. Sweden	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 26. februar 2008
Amato Gauci v. Malta	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 15. september 2009
Gillan and Quinton v. The United Kingdom	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 12. januar 2010
Depalle v. France	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 29. mars 2010
Brosset-Triboulet and others v. France	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 29. mars 2010
Lindheim and others v. Norway	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 12. juni 2012

Herrmann v. Germany

The European Court of Human Rights,

Strasbourg, 26. juni 2012

Chabauty v. France

The European Court of Human Rights,

Strasbourg, 4. oktober 2012

Avgjørelser fra Høyesterett

Rt. 1918 s. 403 ”Den store konsesjonssak”

Rt. 1970 s. 67 ”Strandlovdommen”

Rt. 1996 s. 551

Rt. 1998 s. 1164

Rt. 2002 s. 557

Rt. 2004 s. 1985

Rt. 2005 s. 469 ”Gardermoen”

Rt. 2007 s. 102 ”Yxney”

Rt. 2014 s. 36

Bøker

Andenæs, Johs., *Statsforfatningen i Norge*, 10. utg. ved Arne Fiflet, Oslo 2006

Dannevig, Øivind, *Nye ferdselsformer i friluftslivet – rettsgrunnlag og reguleringer*, Institutt for offentlig retts skriftserie nr. 5/2010

Gauksdóttir, Guðrún, *The Right to Property and the European Convention on Human Rights*, Lund 2004

Høstmælingen, Njål, *Internasjonale menneskerettigheter*, 1. utg. Oslo 2003

Jensen, Chr. L og Ivar Hole *Friluftsløven med kommentarer*, 1. utg. Oslo 1958

Reusch, Marianne, *Allemannsretten*, 1 utg. Oslo 2012.

Smith, Eivind, *Konstitusjonelt Demokrati*, 1 utg. Oslo 2009

Solheim, Stig. H., *Eiendomsbegrepet i Den europeiske menneskerettskonvensjon*, 1. utg. Tromsø 2009

Artikler m.m.

Backer, Inge Lorange, *Varemerke – en menneskerett?* Lov og rett, 2007, s. 129-130 (sitert fra Lovdata 3.4.2014)

Bjørnvik, Arve Martin, *Kommersiell utnyttelse av allmennhetens frie ferdselsrett*, Tidsskrift for rettsvitenskap, 1999, s. 193 (sitert fra Lovdata 16.4.2014)

Direktoratet for naturforvaltning: *Jervejakta, vårt viktigste forvaltningsverktøy*. 23.5.2013.
<http://www.miljodirektoratet.no/no/Nyheter/Nyheter/Nyhetsarkiv/2013/2/Jervejakta-vart-viktigste-forvaltningsverktoy/> (sitert 19.4.14)

Høgberg, Alf Petter og Njål Høstmælingen, *Grunnlovsfesting av retten til privatliv?* Jussens Venner, 2010, s. 98-146 (sitert fra Lovdata 28.3.2014)

Inatur.no:

<https://www.inatur.no/sok#?q=&f=%5B%7B%22felt%22%3A%22type%22%2C%22sokeord%22%3A%22innlandsfisketilbud%22%7D%5D> (sitert 19.4.14)

Statistisk sentralbyrå (a): *Elgjakt, 2013/2014, foreløpige tall*. 27.3.2014.

<http://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/statistikker/elgjakt> (sitert 19.4.14)

Statistisk sentralbyrå (b): *Hjortejakt, 2013/2014, foreløpige tall*. 27.3.2014.

<http://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/statistikker/hjortejakt> (sitert 19.4.14)